

# Programski dokument Zveze komunistov Slovenije

*Revija Teorija in praksa je že v preteklosti posvečala teoretično in publicistično pozornost problematiki politične organiziranosti. Tokrat pa smo se odločili, da ponudimo v kritiško presojo Programski dokument Zveze komunistov Slovenije, ki je pred kratkim zagledal luč sveta pod pomenljivim in ambicioznim naslovom Evropa zdaj (z Jugoslavijo k Evropi).*

*K sodelovanju v reviji smo povabili vrsto naših znanstvenih, pedagoških in raziskovalnih delavcev, ki jih je že doslej njihov teoretični interes klical k znanstvenim premislekom o sferi politike, njenih ciljih, metodah in dilemah. Naše vabilo je veljalo tudi razmišljujočim političnim delavcem, ki se v areni družbenega življenja srečujejo z izzivi, ki jih pred njih postavlja politika in različne oblike njenih manifestacij. V vabilu nismo prezrli tudi tistih političnih premišljevalcev različnih političnih orientacij, ki jih razvijajoči se politični pluralizem na Slovenskem ne pušča neprizadete.*

*Našemu vabilu so se odzvali: Vlado dr. Benko, redni prof. FSPN, Marjan mag. Brezovšek, asistent FSPN, Bojko dr. Bučar, asistent FSPN, Matija Gjerkeš, dipl. sociolog, sekretar Medobčinskega sveta ZK Maribor, Bogomil dr. Ferfila, docent FSPN, Danica mag. Fink-Hafner, asistent FSPN, Ljubica mag. Jelušič, asistent FSPN, Primož mag. Južnič, Raziskovalna skupnost SR Slovenije, Bogdan dr. Kavčič, redni prof. FSPN, Andrej dr. Kirn, redni prof. FSPN, Tomaž Kšela, novinar, sekretar Predsedstva OK ZK Slovenije Maribor-Rotovž, Dušan Kumer, sekretar Predsedstva OK ZK Slovenije Ljubljana-Šiška, Boštjan dr. Markič, izredni prof. FSPN, Tone Peršak, docent na AGRTF, Vili Rezman, dipl. filozof, Medobčinsko študijsko središče Maribor, Leo dr. Šešerko, izredni prof. FSPN, France dr. Vreg, redni prof. FSPN, Drago mag. Zajc, raziskovalni svetnik FSPN.*

VLADO BENKO

## Prevrednotenje zunanje politike – zakaj in kako

Ni moj namen, da bi v tem prispevku razširjal obseg tematike, ki so jo avtorji programske točke »Za prevrednotenje naše zunanje politike« namenili očrtu poglavitnih smeri in načinov dejavnosti države in drugih institucionaliziranih družbenih sil na območju mednarodnih odnosov. Menim namreč, da so na dovolj

skopo odmerjenem prostoru navedli za obstoj, varnost in razvoj te družbe bistvene smeri, ki jim pravzaprav ni veliko dodajati.

Če pa se vendar lotevam ocenjevanja njihovega pristopa z vidika izostritev posameznih pozicij, poskusa njihovih strateških in deloma tudi taktičnih vrednotenj, je to zavoljo tega, da bi diskusija o tem, čemur pravijo »prevrednotenje zunanje politike«, privedla do takšnih izhodišč, ki bi jih bilo možno uresničevati v praksi. Ob tem razmišljam o temeljni funkciji, ki naj bi jo imela zunanja politika Jugoslavije, *to je o njeni funkciji za razvoj*. Iz te optike naj bi, po mojem mnenju, ocenjevali izhodišča za vodenje zunanje politike, pa seveda tudi rezultate tega vodenja.

Na kratko povedano in od avtorjev omenjene programske točke nikakor ne prezrto – čeprav nekoliko »rutinsko« in po mojem mnenju nekompletno izpostavljeno – bi morala biti strateška in taktična vodila v naši zunanji politiki *principialnost, fleksibilna pragmatičnost* (izraz I. Fabinca), *selektivnost in racionalnost*. Verjetno bi temu lahko dodali še marsikaj, toda glede na smoter razprave bo to zadoščalo.

Kot majhna oz. srednje velika država, dežela v razvoju, s takšno dediščino iz obdobja druge svetovne vojne, pa z uporom zoper Sovjetsko zvezo 1948. leta, si Jugoslavija ne more dovoliti, da ne bi na *principialni ravni* zagovarjala tako tiste vrednote, ki smo jih prevzeli kot pozitivno dediščino preteklega družbenega in političnega razvoja – kot so spoštovanje neodvisnosti, enakopravnosti in nevmešavanja v notranje zadeve – kakor tudi one, ki so v bistvu rezultat sicer protislovnega povojnega razvoja, npr. afirmacija človekovih pravic in pravice na razvoj. *To so danes univerzalne vrednote*, ki so doživele polno potrditev v burnih procesih letošnje jeseni na evropskem vzhodu in ne bi bilo tvegano trditi, *da bodo izidi teh procesov dajali nov impulz tako evropskemu zahodu in njegovim naprednim silam kot tudi drugod za širjenje in poglobljanje vsebine teh vrednot*.

Vprašanje, ki sledi, je naslednje: ali je ob taki principialni usmerjenosti v zunanji politiki Jugoslavije še prostora za tisti pristop do uresničevanja nacionalnih interesov, ki ga je moč poimenovati z *realizmom* oz. kot ga avtorji obravnavanega teksta razumejo s pragmatizmom? Menimo, da moremo na to vprašanje odgovoriti pritrdilno. Če je z realističnim vodenjem kake zunanje politike razumljeno, da njen subjekt po eni strani pazljivo in korektno meri resurse, tako materialne kot nematerialne, ki so mu na voljo, po drugi strani pa sledi tokovom v mednarodnih odnosih z neko mero anticipacije, potem je *pragmatizem eden od njegovih izrazov*. Čeprav ga spričo nekaterih njegovih klasičnih manifestacij v mednarodnih odnosih ni lahko pozitivno definirati – kot primer naj rabi znana Palmerstonova izjava v angleškem spodnjem domu, ki ji je kasneje – na predvečer druge svetovne vojne – sledil N. Chamberlain, namreč, »da se Anglija ne ravna po principih, marveč le sledi svojim interesom« – bi mogla biti njegova vsebina v usmerjanju akcij in dejavnosti z *vidika koristnih posledic* za kako zunanjo politiko. Stvar empirije je, da dožene kompatibilnost principialne zunanje politike z njenimi konkretnimi pragmatičnimi manifestacijami, zagovarjamo pa predpostavko, da ni neizbežno v sleherni »pragmatični« akciji ali dejavnosti videti kolizijo s principi.

Poudariti velja, da vidimo pomen uveljavljanja »fleksibilnega« pragmatizma zlasti v takšni zunanji politiki, ki je, kot smo dejali poprej, v funkciji razvoja. Vprav zastavitev vprašanja, v kolikšni meri je kakšna akcija ali pa dejavnost v prid razvoju, je kriterij za ocenjevanje pragmatizma.

Verjetno postanejo na tej ravni stvari jasnejše, če vključimo v razpravo *selektivnost* v zunanji politiki, ali točneje, selektivnost v izboru »adresatov«, selektiv-

nost, ko gre za *intenzivnost* odnosov s posameznimi partnerji v mednarodni skupnosti.

Ne bi mogli navesti točnega datuma, ko je Jugoslavija v šestdesetih letih inavgurirala zunanjo politiko tako rekoč na »vseh azimutih«, če naj z njo razumemo pglavitne smeri njenega delovanja. Z neuvrščenostjo kot njeno osjo oz. nosilnim stebrom, pa aktivnim delovanjem nasproti sosedom, z utrjevanjem svoje evropske pozicije, z urejenimi odnosi z velikimi silami in pa z državami s socialistično družbeno ureditvijo, naj bi ta država stregla svojim potrebam po razvoju. Spričo kumulacije ekonomskih in drugih problemov od sedemdesetih let naprej in njihovim stopnjevanjem v krizo vse večjega obsega, bi težko mogli govoriti o koristnih posledicah takšne usmeritve. V tej zvezi je mogoče reči vsaj dvoje, in sicer,

*prvič*, ta politika je bila vodena s predpostavko takšne vloge Jugoslavije v mednarodnih odnosih, ki ni ustrezala ne njenim merljivim in ne njenim nemerljivim dejavnikom moči, in

*drugič*, učinki takšne politike so se – predvsem z vidika razvoja – dolgoročno razblinjali glede na to, da ni bila vanj vgrajena *selektivnost*, to je izbor prioritet v pogledu partnerjev, ni bil podrejen niti potrebam našega razvoja kot tudi ne možnostim, ki so jih ekonomske in druge kapacitete Jugoslavije v določenem obdobju imele.

Ni nevarnosti, da bi ob upoštevanju selektivnosti v dejavnostih Jugoslavije trpela »odprtost v svet, krepitev stikov z vsemi svetovnimi središči« itd., zlasti če bodo na široko odprta vrata v svet nedržavnim gibanjem in silam.

Selektivnost v izboru »adresatov« vsekakor utira pot *racionalnosti* v zunanji politiki. Ta je lahko mnogovrstna, kajti vanjo je mogoče vključiti tako izogibanje dolgoveznim in pogostoma tudi hrupnim deklaracijam, ki sicer naznanjajo našo prisotnost na tem planetu pa nič več, kot tudi smotrno postavitev diplomatske in konzularne mreže in ne nazadnje dvig usposobljenosti profesionalnega aparata na območju zunanje politike, da bi mogel ustrezneje streči potrebam te družbe, zlasti tistim, ki zadevajo razvoj.

Tekst, ki smo mu posvetili teh nekaj vrstic, nosi naslov »Za prevrednotenje naše zunanje politike« (Podčrtal V. B.). Z njimi sem se obširneje dotaknil samo tistih vidikov »prevrednotenja«, ki se nanašajo na akcijske pristope do nje. Verjetno pa bi morali poudariti sicer danes že povsem razvidna dejstva o velikanskih spremembah, do katerih je prišlo na evropskem vzhodu, ki »prevrednotenje« v naši zunanji politiki neizbežno terjajo. Na tem prostoru se ustvarja »multipolarna« skupnost »ne v isto usmerjenih« zunanjih politik, kot je to bilo še nedavno, različnih avtohtonih in avtonomnih zunanjih politik, za katere je danes še tvegano prognozirati, v katero smer se bodo obračale. Toda eno je gotovo, namreč, da je dokončno v zatonu obdobje, ko je Jugoslavija glede na rezultate narodnoosvobodilnega boja, odpora zoper Informbiro in utiranje tretje poti štrlela iz sivine evropskega vzhoda in iz tega tudi pobirala sadove – nenazadnje v obliki močnih finančnih, a žal zapravljenih injekcij. Prav gotovo pa bodo te spremembe vplivale tudi na neuvrščeno gibanje s posledicami, da se bodo omajale pozicije »ortodoksni« režimov in okrepile tiste sile, ki zagovarjajo »izvirno« neuvrščenost, vendar z bolj naglašenim obnašanjem v smislu nevtralizma. Gre torej za stvari, ki v perspektivi bližnje prihodnosti segajo preko tistega, kar je v obravnavanem tekstu zapisano, namreč – v zvezi z neuvrščenostjo – »upoštevaje prakso našega prevladujočega angažiranja v gibanju neuvrščenosti« in kar ta formulacija domnevno pomeni. Vsekakor pa bodo te spremembe povzročile, da se jim bo morala Jugoslavija ob šibkosti, ki jo manifestira, preje prilagajati kot pa nanje vplivati.

In končno še zadnja misel. Dogajanja okrog 1. decembra 1989 in po njem slejkoprej prepričujejo, da je bodočnost te države, v kolikor hoče obstati, v njeni *konfederativni ureditvi*. Za Slovence bi takšna ureditev mogla biti vzrok, da nas katerikoli politik ne bi mogel več apostrofirati tako, kot je to storil S. Milošević v svojem nastopnem govoru v srbski skupščini, ko je govoril o »slovenskem delu države«. Začudo se na tem noben komentator ni ustavil.

Če obravnavani tekst iz tega ali drugega razloga vprašanje konfederativne ureditve in mesta zunanje politike v njej ni odprl, ga bo morebiti diskusija.

MARJAN BREZOVŠEK

## ZK na razpotju

(Prispevek k analizi paroksizma naše sodobne situacije)

1. Tradicionalni mehanizmi legitimacije oblasti so prišli vsled različnih okoliščin v začetku 80-tih let v globoko krizo, ki je zagrozila z njihovim popolnim razpadom. Glede na dejstva (razkorak med institucionalnim sistemom in stvarnostjo, pomanjkanje učinkovite regulacije, padec produktivne funkcije sistema, krizo legitimnosti in legalnosti, eskalacije interesnih konfliktov, širjenje izveninstitucionalnih oblik delovanja in pritiskov) je (bilo) evidentno, da je Jugoslavija zrela za radikalne spremembe. Represivno ohranjanje *statusa quo* ne more dolgoročno zamenjati legitimacijskih mehanizmov, ker pravzaprav z zavlačevanjem rešitev pogloblja legitimacijsko krizo. Zato ni presenetljivo, da sta se izoblikovali dve alternativni opciji razrešitve legitimacijske krize:

1. Strategija uvajanja (kontroliranega) političnega pluralizma in izgradnje proceduralnih demokratičnih legitimacijskih mehanizmov;

2. Strategija (neostalinistične) množične mobilizacije od zgoraj, ki na podlagi političnega programa povezuje levi radikalizem in nacionalizem.

Glede na strukturo moči ponuja mobilizacijski politični sistem kombinacijo centralizirane moči in eshatoloških vrednot (t.j. sakralno kolektivistični model, ki posamezniku ponuja vpliv z delovanjem v okviru kolektiva, ki bo uresničil boljše prihodnost). Osnovni medij vzpostavljanja družbene integracije je moč, oz. prisila. Ni treba posebej poudarjati, da gre za monistični, monolitni sistem, ki se priklanja politični avtoriteti in uporablja arhetipe totalitarne nacionalistične ideologije in levoradikalne parole (antibirokratizem).

Drugi koncept (program) temelji na demokraciji, pluralizmu, toleranci različnosti, odprtosti do okolja, dominaciji znanja in stroke, deregulaciji, individualizaciji, tržnem tekmovanju itd. Takšen koncept terja drugačen politični sistem, to je sistem rekondilacije, akomodacije in soglasja, ki kombinira decentralizirano strukturo moči in instrumentalne vrednote (t.j. svetovno-libertatni model, ki favorizira informiranost, raznovrstne načine interpretacije, toleranco manjšin, konkurenco idej, mehanizme kontrole). To je izrazito pluralističen sistem, ki implicira tudi svobodno ustavno izbiro, diskusijo, sporazumevanje. Sistem temelji na zaupanju, legitimnosti (volitve), konvergenci interesov.

Mobilizacijski sistem dolgoročno ne more rešiti nobenega od odprtih protislovij socialističnih ureditev, posebno pa ne more rešiti aktualnih ekonomskih, socialnih in političnih problemov Jugoslavije. Danes je nujno ugotoviti, da v socializmu nujne družbenoekonomske in politične reforme niso možne brez premika k formaliziranim demokratičnim proceduram legitimacije oblasti. S takšnim spoznanjem slovenska partija uveljavlja modernizacijo, ki ne pomeni več (prvič) zgolj obnavljanja real-socialističnega sistema. Pluralistični model, ki predpostavlja med drugim tudi pluralnost oblik racionalnosti, je oprostitev od totalitete, ki je bila možna samo s pomočjo terorja (fizičnega, psihičnega, strukturnega); je izključitev totalitarizma v družbi in politiki. Zaveda se, da je absolutna enotnost subjekta uresničljiva samo za ceno množičnih izključitev, t. j. paranoidnega odnosa do različnosti okolja. Pluralnost oblik življenja ne implicira neurejenosti, anarhije ali celo razpada družbe; prav nasprotno – zaradi fleksibilnosti in diverzifikacije zmanjšuje konflikte, je stabilnejša od totalitarnih družb. Zato ji ni treba največji del svoje politične energije uporabljati za zagotavljanje elementarne integracije, ampak jo lahko usmeri k reševanju subtilnejših nalog demokratičnosti družbe, k novim oblikam pravičnosti itd.

2. Takšnega izhoda pa seveda partija ni mogla zasnovati na nekaterih starih predpostavkah, iluzijah in dogmah o socializmu. Problemi, ki so jo potiskali v slepo ulico, iz katere ni poti naprej, so jo prisilili tudi na kopiranje določenih rešitev. Še več, v slepi ulici lastnih protislovij je spoznala, da se mora odreči nekaterim zakonitostim (real)socializma, ki izhodišče ustroja socializma ni videl v materialnem interesu članov družbe, ampak v ideji, pojmu socializma. Socialistična ureditev se je legitimirala predvsem kot sistemska dediščina revolucionarne ukinitve meščanske proizvodnje življenja, kar je rezultiralo tudi v odpravi nekaterih demokratičnih in civilizacijskih pridobitev. S kritiko institucionalnih ureditev meščanske demokracije je bila tako podana tudi kritika vseh njenih posebnih institucij: države, parlamenta, političnih strank. Samoupravljanje je bilo pojmovano kot radikalna negacija tradicionalne ureditve meščanske demokracije. Negativno formulirano je bilo samoupravljanje – ne-državni, ne-parlamentarni in ne-strankarski model urejanja družbe (seveda pa ni bil označen kot ne-demokratski!). V praksi je to pomenilo »odmiranje« pravnih elementov države in ne zmanjševanje moči vsiljevanja zamišljenih odnosov med ljudmi. Toliko se je tudi parola o ločevanju partije od države pokazala za napačno, kajti funkcija politične stranke je pravzaprav upravljanje države (seveda na podlagi demokratične legitimacije); pravi problem je proces legitimiranja različnih zahtev po sodelovanju v oblasti, upravičenih na volitvah.

Reformiranje socializma ni možno zgolj na ravni spremembe ideološke legitimacije – ob pogoju ohranjanja stvarnega monopola partijskega odločanja na vseh ravneh družbenega življenja. Očitno je bila napačna tudi predpostavka o primarnosti t. i. gospodarske reforme v »realnem socializmu«. Brez političnega pluralizma ni mogoče odpraviti političnega in ideološkega monopola partije na oblasti. Z drugimi besedami, brez političnega pluralizma ni možno vzpostaviti države kot splošne, pravične in pravne institucije. Samo pluralizem političnih iniciativ, zvez in na koncu strank, lahko prepreči ustoličenje političnega monopola in njegovo širjenje v sfero dela. Subjektiviranje družbe kot pogoj desubjektiviranja državno-partijskega amalgama (točneje amalgama vrhov države in partije) pa je možno – v pogojih implozije »real-socialističnega« modela – samo tako, da država namesto proizvodnega dobi instrumentalni značaj (odprava deminacije in vseobsežnosti). Seveda pa vse to zahteva jasno odstopanje od revolucionarne ideologije,

oziroma sposobnost razumevanja situacije, v kateri reformiranje – s programom, kot ga imamo pred seboj – pomeni bistven metodični odmik nasproti dosedanjemu vodenju politike v socialističnih režimih. Da bi se torej sploh lahko temeljno in objektivno, kar pomeni, brez plitke moralizacije ali politične žolčnosti in tartifovstva premislil paroksizmalni metež vseh por družbene stvarnosti, je bilo nujno postaviti vprašanje o protislovni naravi same Partije in nje-nega monopola.

Pri tem pa je prišlo do temeljnega zgodovinskega paradoksa: komunistična zavest postulira (tudi) načelo sveta, do katerega se je do sedaj v svojem pojmu opredeljevala absolutno-destruktivno (meščanski svet, civilizacijske pridobitve). Dejavnost negativitete meščanskega sveta namreč ni možna, kolikor meščanska predpostavka sveta ni konsekvентno izvedena v umnem »materialu« objektivne stvarnosti. Kolikor vse bistvene velike predpostavke, ki jih samopostavlja in samorazvija meščanska epoha, niso razvite, je naloga vzpostavljanja stvarne človeške skupnosti zgolj fantazija. Te velike predpostavke pa so: svet realizirane tehnike, svet realizirane etike in svet realizirane demokracije. Carstvo svobode ni možno brez civilizacijskih predpostavk in v siromaštvu. Partija se je tako znašla pred epoho meščanskih solucij, priznavanja kapitala in nastopanja sub specie managementa. Merilo njene subjektivnosti je v odpiranju teh zgodovinskih vprašanj, ne pa v apologiji revolucije. Seveda pa je paroksizem naše sodobne družbene situacije šele prolog vseh paroksizmov nastajajoče dramske igre.

3. Osnovni problem naše družbe je v tem, da je kompleksna, hkrati pa nima institucionalnih sredstev za trajno reguliranje te kompleksnosti. Pluralizem je edina pot, ki lahko prevlada krizo identitete in razvoja naše družbe. Njegovo bistvo je v eliminiranju inherentnih omejitev logike demokracije, ki jo ta vsebuje v pogojih koeksistence z logiko industrializacije in logiko kapitalizma. Logika demokracije institucionalizira kontra-moč in jo vključuje v svoje bistvo prek državljskih pravic in svoboščin, posebno preko pravic do organiziranja, zborovanja, svobode tiska. Ustava je temeljni zakon, ki zagotavlja pluralizem političnih moči in izvore eventualne uporabe sile. Socializem mora pomeniti polno afirmacijo logike demokracije, in to je njegovo bistvo.

Brez teh sprememb, ki so v Jugoslaviji očitno šele na začetku – in se bolj izrazito kažejo v razvitejših delih – bo sistem zapadel v t. i. »*progresivno mehanizacijo*« in se spremenil v vsoto neodvisnih delov (kar se že dogaja), ki »samostojnost« predpostavljajo integraciji in zmanjšujejo povezanost z okoljem znotraj te celote. Tem težnjam se bodo zoperstavile težnje po očuvanju celote v obliki enotnih in unitarnih struktur z recentralizacijo in dominacijo celote nad deli, kar pa bodo diktirali samo nekateri deli. Z izgradnjo dominantnega političnega centra, ki bo na politični moči in oblasti integriral vse ostale dele in podsisteme, pa spet nastopi problem (ne)razvoja. Pravi odgovor je zato samo v pluralizaciji družbe (v smislu funkcionalnega diferenciranja), prehodu iz enakosti v revščini k *enakosti v različnosti* ter sistemski (re)integraciji danes povsem dezintegrirane, segmentirane in v veliki meri anomične jugoslovanske družbe. Demokratični federalizem (necentralizem) je tisti nujni pogoj, brez katerega se sistemska integracija sprevrča v svoje nasprotje, t. j. v sistemsko samo(za)blokiranje, katerega nus produkt pa je nenehno produciranje simptomov lastne nesposobnosti razvoja ter delovanje mehanizma »dežurnega krivca«, v katerega se preusmerja odvečna energija, ki (vsled nakopičenega nezadovoljstva, frustracij, anksioznosti in nemoči) nujno dobiva značaj občasnih »nekontroliranih« izbruhov individualnih in kolektivnih iracionalizmov in nasilja.

## Mednarodni odnosi v programskem dokumentu ZKS

Samo deloma je razumljivo, da zavzema problematika mednarodnih odnosov v programskem dokumentu ZKS, ki ga je CK sprejel 26. 10. 1989, relativno skromno mesto. Razumljivo morda zaradi zgodovinskega nasledka, iz katerega izhaja ZKS in organiziranosti jugoslovanske federacije, in manj razumljivo zato, ker so vsa politična in ekonomska reformna prizadevanja odvisna prav od miselnega obrata, od zagledanosti vase k odprtosti v svet. Simptomatično je morda tudi dejstvo, da je več razprave sprožilo že geslo o evropski kakovosti življenja in da naslov dokumenta, ki je izrazito mednarodnopolitična orientacija, v bistvu skriva notranjepolitične dileme. Saj ne zanikamo povezanosti notranje in zunanje politike, gre pa za to, da je odprtost v svet tudi eden od vzvodov sprememb doma.

Ne bomo malenkostni ob ugotavljanju določenega neskladja med 15. temeljnim ciljem in vrednoto, ki govori o vstopu v evropske integracije, zlasti EGS, in besedilom, zapisanim pod naslovom »Prevrednotenje naše zunanje politike«, kjer se ne omenja več EGS temveč ES, kar je strokovno gotovo ustrežnejši termin. Je že tako, da smo v določeni meri skeptični glede realizacije vseh lepih idej v socializmu, k čemer nas silijo izkušnje iz preteklosti, ki so bile često posledica neznanja in diletantizma. Majhne nedoslednosti pa nas gotovo ne bodo prepričale, da so ti časi za nami.

Gre za nekaj drugega. Zdi se, da program prevrednotenja naše zunanje politike ne prevrednoti ničesar. Je v osnovi naslov, ki zavaja. Namesto poudarjanja sodelovanja z DVR, ki v preteklosti med drugim iz notranjesistemskih razlogov tako in tako ni bolj zaživelo, se sedaj poudarja sodelovanje z Evropo. Le zakaj bi to šlo kaj dlje od deklaratornih fraz? Ostali elementi pa slej ko prej ostajajo isti. No, skoraj isti. Saj ne trdimo, da so bila v celoti vzeta načela zunanjepolitičnega delovanja v preteklosti slaba. Morda so bila celo boljša. Vsaj niso poznala prilagajanja standardov sodobne civilizacije našim specifičnim razmeram, o čemer govori naš programski dokument. Na srečo si ti standardi tega ne dovolijo. Standardi sodobne civilizacije se spoštujejo ali pa niso standardi sodobne civilizacije. Kompromisa ni.

Po drugi strani pa je sedanji programski dokument prevzel malo preveč pretekle frazeologije (Jugoslavija naj jasno določi . . .), kot da ne bi bila ZK na oblasti; nekaj je tudi nepotrebne tautologije (ljudev in narodov, dežel in regij), nekaj neustrezne delitve (sodelovanje s sosedi in krepitev regionalnega sodelovanja), predvsem pa dokajšnja mera zadržanosti in neinventivnosti (podpora konferenci RK SZDL). Mar ni že čas, da bi ZK organizirala svojo napredno konferenco na temo mednarodnih odnosov in mednarodnega sodelovanja?

Volilce pa bo najbrž bolj od svetlih fraz zanimalo, kako namerava ZK te cilje tudi uresničiti. Deklarativnih stališč nam je vsem dovolj, še posebno, če morda niti ne dosegajo temeljnih načel v ustavi. Jugoslavija bo jasno določila prednostne naloge zunanje politike, kolikor jih pač bo in tiste, ki jih bo. Nas bi bolj zanimalo,

katere so po mnenju ZKS te prioritete, ki naj bi jih Jugoslavija sprejela za svoje in kako namerava speljati postopek, da jih bo Jugoslavija sprejela za svoje?

Sodelovanje pri načrtovanju in izvajanju skupne federativne zunanje politike je ustavna dolžnost Slovenije. Pri tem pa še nismo slišali, da bi se kdo zavzel za to, da bi se težišče pri načrtovanju in nadzor nad izvajanjem preneslo iz zveznega predsedstva in ZIS na zvezno skupščino. Vemo, da je Slovenija neustrezno zastopana v vseh upravnih organih, tudi v SZZZ in v mreži DKP in informacijskih centrih ter predstavništvih GZJ. Morda federacija res ne dopušča ustreznega manevrskega prostora, toda kaj, ko Slovenija tega niti ne zahteva! Primarno odgovornost nosi gotovo republika pri tem, da je neustrezno zastopana v federalnih organih. Iz vsega mogočega znamo narediti politično vprašanje, le to dejstvo gre mimo nas, kot da se nas ne tiče. Kot da so mednarodni odnosi nekaj, kar je v domeni čiste politike federacije. Kot da je od uspešnega predstavljanja v tujini odvisen le ugled Jugoslavije, ne pa tudi njeno vključevanje v sodobne politične, gospodarske, znanstveno-tehnične in kulturne tokove. In skupaj z njo Slovenije. In kot da je to odvisno le od višjih in vodilnih funkcionarjev, ne pa tudi ali morda predvsem od nižjega in srednjega strokovnega kadra, ki ga Slovenija ne zagotavlja. Na tej točki bi gotovo kazalo izdelati program, ga uresničevati pod nadzorom javnosti in nositi tudi finančno breme za realizacijo programa. Politično pa za njegovo nerealizacijo.

Slovenija ima tudi ustavna pooblastila za samostojno delovanje v mednarodnih odnosih (v okviru skupno določene zunanje politike SFRJ). In delovanje v okviru DS Alpe-Jadran je danes gotovo že zastarel program. Na področju mednarodnega regionalnega sodelovanja se dogajajo procesi, znotraj katerih je čezmejna oblika regionalnega sodelovanja sicer nujen, toda ne zadosten pogoj za sodelovanje v sodobnih evropskih procesih. In kaže, da ZKS vztraja zgolj na tistih oblikah sodelovanja, ki tako in tako že obstaja. Pomanjkanje vizije je v predvolilnem boju huda slabost.

Relativno malo je federalnih enot v svetu s tako širokimi pooblastili za delovanje v mednarodnih odnosih, kot jih imajo jugoslovanske republike, toda drugo vprašanje je, ali ne bi deklarirana pooblastila morala postati tudi malo bolj konkretna in zavezujoča. Spremembe ustave iz leta 1974 so zgoraj omenjena pooblastila prej zožila kot razširila, čeprav je res, da bo šele praksa pokazala vsebino tolmačenja sprejetih sprememb. Le da današnja politika vliva kaj malo upanja, da se spremembe ne bodo tolmačile restriktivno. Proces v Evropi pa kažejo prej na to, da bi tudi pri nas kazalo spodbuditi prizadevanja za ustavno pravico do sklepanja mednarodnih pogodb s strani federalnih enot na vseh tistih področjih, ki so v pristojnosti samih federalnih enot. Gledano z vidika izkušenj in prakse, v mednarodnih odnosih to ne bi bila niti posebna novost. Kot tudi ne bi bila posebna novost organizirano predstavljanje Slovenije na informativnem, gospodarskem, kulturnem, turističnem in drugih področjih. Saj pogoji in nastavki za to že obstoje, le razviti in spodbuditi bi jih bilo potrebno. Predvsem pa pred tem vedeti zakaj.

Vsega tega pa ni moč doseči z golim voluntarističnim hotenjem na osnovi deklariranih ciljev, temveč s sistematičnim, načrtnim delom pri organiziranju družbenih institucij za tako delovanje. In tu je nov Avgijev hlev, v katerega bi lahko stopil Heraklejev duh prenovljene ZK. Številni so organi, organizacije, ustanove in kar je še podobnega, ki se ukvarjajo s problematiko mednarodnih odnosov v Sloveniji. Toda učinki so pičli in mehanizem je drag. Volilcem in članom bi bilo potrebno kaj konkretnega obljubiti.

Skratka, pri zunanjepolitičnih načelih bi želeli prebrati prioriteto ZK do delovanja v mednarodnih odnosih in uzreti vizijo ustreznega mehanizma za doseg te prioritete. Če bo ZK seveda hotela ostati na oblasti. Če pa ne bo ostala na oblasti, pa mora imeti vsaj konkreten program, s katerim bo naskakovala oblast.

In končno, ker se nam zdi, da ideje same ne bodo zaživele, bi kazalo dati nekaj obljub kar se kadrovske politike tiče. Fraze o podružbljanju gor ali dol, zunanja politika mora biti sposobna in strokovna ter učinkovita, kar bo med drugim zagotovila le ustrezna transparentnost te politike. Često slišimo, da bremeni ZK peza preteklosti, toda to še najmanj velja za področje zunanje politike. Prav zunanja politika je v preteklosti tako kadrovske kot načelno teoretično bila tista, ki je imela ugled doma in v svetu. Ta ugled je v zadnjem času malo zbledel, toda takega konja ne velja kar tako odpisati. Malo več resnosti in veljave bi pa že zaslužil. Ali pa bo prazen prostor izkoristil kdo drug!

MATIJA GJERKEŠ

## Evropa zdaj!

Ali o koncu partijskega socializma

V mojem praktičnem političnem delovanju (v Podravju) je razprava o vlogi Zveze komunistov v zadnjih dveh letih šla skozi tri etape.

1. Razprava o prenovi ZKS, v okviru katere smo načeli že vsa bistvena vprašanja treh znanih reform, a je bila kakovost razumevanja posledic prenove ZKS še premalo jasna.

2. Razprava o političnem pluralizmu, ki je pri bolj razmišljajočih takoj pomenil tudi večstrankarski sistem in demokracijo v političnem sistemu s funkcioniranjem pozicije in opozicije in vsem tistim, kar je osnovni pogoj za formiranje pozicije in opozicije.

3. Razprava o *Evropi zdaj* je odprla že vsa vprašanja, tako da posledice pomenijo konec partijskega socializma. Je osvoboditev od vnaprej dane resnice o socializmu, četudi ga nekateri imenujejo »demokratski socializem«. Socializem je mnogo več, kot si lahko zamisli še tako dobronamerna stranka.

Ideji socializma smo v zgodovini največjo škodo naredili tudi zato, ker smo besedo prepogosto uporabljali in stvarjem dodajali le pridevnik »socialistični«. Za rešitev pozitivnega v ideji socializma je zato treba biti kritičen do vseh in vsakogar, ki besedo socializem uporablja v pridevniški obliki. V javni razpravi, ki teče v enopartijski – večpartijski psihozi znotraj Jugoslavije in ob razpadanju enopartijskih sistemov v vzhodnoevropskih državah, komunisti postavljajo vprašanja o realizaciji programskih usmeritev v *Evropi zdaj*. Pogosto so naslednja stališča in vprašanja:

- »Program je preambiciozen, da bi ga ZKS lahko uresničila!«
- »Ali je program vizija ali obveza?«
- »ZKS ima dober program, vsi drugi ga še nimajo!«

Tak odnos do programskih usmeritev razkriva, da v zgodovinsko odločilnem obračunu z enopartijsko varianto socialističnih družb premalo pozornosti usmerja-

mo v razkrivanje resnice, da je konec partijskega socializma. S tem dokumentom odpiramo poti novim pobudam, novim pogledom in novim partijam. Vsi ti novi subjekti, in tudi ZKS sama bodo vplivali na drugačno rezultanto političnega in praktičnega boja, kot jih je doslej oblikovala ZKS. Ogromno novega so člani ZKS v zadnjih dveh letih sprejeli in predlagali. Zavest članov ZKS se že dolgo ni tako hitro spreminjala, kar je zasluga splošnih objektivnih družbenih razmer in subjektivne volje znotraj ZKS. S sprožitvijo procesa prenove ZKS smo spoznali:

- da je to zahtevna pot iz enopartijske države v večpartijski sistem,
- da je to več svobode za iniciative znotraj civilne družbe,
- da je to odprta pot na trg blaga, kapitala, delovne sile in idej,
- da je to vrsta sprememb v korist države s sodobnim pravnim sistemom.

Iz enega sistema znanja in vrednot stopamo v nov sistem znanja in vrednot. To delo ni končano, nadaljevalo se bo ob različnih političnih vplivih na vsa bistvena vprašanja razvoja te družbe z novimi političnimi subjekti. Vsa ta različnost se bo organizirano spopadla pred, ob in po volitvah.

V programskem dokumentu so mnoga pomembna stališča, ki posledično vodijo v novo kakovost. Vse nas osvobajajo ene usmeritve in ene resnice. Naj navedem nekatera od teh stališč brez razporeditve po vsebinskem pomenu:

»Smo za družbeno nazorski in politični pluralizem, ki išče in najde skupne točke življenja ljudi.«

»Dosedanje zasnove socializma opuščamo po reformni poti...«

»Upoštevam pravico do združevanja za uveljavljanje političnih in družbenih interesov izven strank (mirovna, ekološka gibanja, gibanja za enakopravnost žensk), uveljavljanje sodelovanja znanosti, strok, interesnih in drugih združenj v procesu političnega odločanja...«

»Konkurenca programov političnih organizacij naj omogoči politični trg in svobodne volitve. Institucija opozicije je strukturni pogoj racionalne politike.«

»Zavzemamo se za uvedbo ljudske iniciative v naš politični sistem...«

Vse to bo povzročilo izrazite spremembe pri vplivanju na družbeni razvoj in tudi na doslednejšo usmeritev ZKS h konkretnim programskim vprašanjem. Programske usmeritve ZKS v bistvu izzivajo vse ljudi, ki imajo voljo in moč vplivanja na družbene spremembe, da se organizirajo, organizirano izoblikujejo poglede in stališča ter organizirano vstopajo v akcije za realizacijo svojih pobud. To so torej nove razmere političnega dela, v katerih programskih ciljev ZKS ne bo več možno uveljaviti na način, ki bi si ga zamislili samo v ZKS. Novi politični subjekti in družbena gibanja so osvobojeni obveznega partijskega pogleda na družbeni razvoj. Te razmere bodo dodaten izziv za znanost in stroko, ki bo v javnost utirala zahtevnejše kriterije za sprejemanje odločitev. Ta spoznanja so se komunistov na terenu že prijel. To so razlogi za oceno, da je sedanja razprava ZKS kakovostna ravno zato, ker se komunisti odgovorno odločajo za družbeni razvoj, kjer ta ne bo več odvisen od enega partijskega pogleda. Tega novega družbenega razvoja komunisti ne bodo ovirali, ker smo že dosegli krčenje dogmatske zavesti. V bistvu smo prišli tako daleč, da si oblikujemo pozitiven program in ni potrebe, da se gradi program na pozicijah boja proti dogmatizmu. Tega smo osvobojeni.

Ob tem pa programskemu delu manjkajo zelo pomembni odgovori na organizacijsko vprašanje. To ob tako odločilnih spremembah ne sodi le v statutarno področje. Organizacijskih vprašanj se v vseh delih ZKS niso kakovostno lotili, zato ni izoblikovane dovolj kritične mase, ki bi pritisnila na radikalnejše spremembe. Pri tem mislim zlasti na obračun z vsem tistim, kar je to organizacijo spremenilo v preveč togo in premalo ustvarjalno pri zbiranju socialne energije ljudi za potreb-

ne spremembe. Ta obračun pa ni možen, če ni osmišljene in od vodstva podprte nove podobe funkcioniranja članov, če ni nove bolj funkcionalne organizacijske strukture brez OO ZKS, če ni učinkovitih pretokov idej od člana do vodstva in obratno, če ni volje za povezovanje zainteresiranih za konkretne projekte in na tej osnovi prebijanje različnih organizacijskih in nivojskih ovir. Opraviti bi morali premik aktivnosti iz organizacije in sestankov v družbeno okolje in akcije. V to okolje pa smo doslej vstopali z našim delom v SZDL, v sindikatu, v organih samoupravljanja itd. Pri tem so se mnogi komunisti zelo resno angažirali, delali so odgovorno s podporo ljudi in za to lastno aktivnost niso potrebovali podpore v OO ZKS. Svojega znanja in koristnega političnega dela med ljudmi sploh nismo uveljavljali pod imenom ZKS na lokalni ravni. Zato je ob organizacijskem vprašanju vrsta zagat, ki sega od vprašanja, kako odpraviti OO ZKS, do vprašanja imena organizacije. Pri organizacijskem vprašanju v celoti dogmatizma še nismo osvobojeni. Zato bomo veliko dela morali opraviti od kongresa do volitev. Najresnejši organizacijski poseg pa bo opravljen po volitvah. Takrat se bo razkrilo, koliko smo v ZKS zamudili, ker nismo organizacijske strukture pravočasno pripravili za nove potrebe stranke med strankami.

BOGOMIL FERFILA

## Program je funkcija časa in razmer

Kljub temu, da je Program ZK le eden od brezštevilnih dokumentov in papirjev, ki jih je sproduciral hipertrofirani partijski aparat, je vseeno prelomni mejnik na partijski poti. Vendar je vse tisto, kar se veže nanj, mnogo pomembnejše od tistega, kar je v njem. S tem mislim zlasti na preplet ekonomsko političnih in sociokulturnih silnic časa in okoliščin (razmerij moči, interesov, polarizacij), ki so ga sooblikovale, kot tudi na samo metodologijo, način in postopnost njegovega nastajanja. Njegova odločilna determinanta je prav gotovo kriznost časa in kriznost položaja partije v slovenskem in jugoslovanskem kotlu. Obdobje kraljevanja ideološko-partijske logike, ratia, kriterijev dela in življenja se je hvalabogu dokončno in nepovratno poslovilo. Partija je potisnjena v položaj enega od političnih dejavnikov in se temu primerno tudi obnaša. Res, skoraj neverjetno je, kaj lahko naredi konkurenca ter eksistencialni strah partijskih struktur! Še pred nekaj leti je bil slovenski politični prostor zatohla in zatemnjena kamra, in okrogla miza ali kongres v Beogradu je predstavljal možnost mnogo bolj svobodomiselne izmenjave pogledov in teorij. Danes pa je ozemlje Srbije in njenih satelitov prava mora, v Sloveniji pa politična scena dobiva vse bolj značilne poteze pluralistično strukturirane in svobodomiselne zahodnjaške politike. Potrebno je priznati, da je k temu prispevala levji delež tudi slovenska partija – po desetletjih vlečenja napačnih potez je tudi ona končno potegnila pravo – čeprav morda tudi zadnjo (prav gotovo zadnjo na kraljevski način). Zmogla je toliko preudarnosti, treznosti, zdrave pameti, da je sprevidela, da se je njen čas iztekel in da je s svojo transformacijo v celoti dvignila tudi reformske zapornice. Seveda si je tako tudi podaljšala svojo

eksistenco oziroma opravila generalko za nastopanje v novih kostumih in na novem odru (nedvomno bi jo sicer piš zgodovine neusmiljeno odpihnil).

V skladu s kompetitivnostjo slovenske politične scene je nastajal tudi partijski kongresni dokument, ki obenem predstavlja izhodišče za pripravo partijskega volilnega dokumenta. V »zlatih partijskih časih« je bilo ukvarjanje s pisanjem programskih dokumentov postransko opravilo partijskih »aparatchikov«, ki so bolj uporabljali škarje, lepilo in fotokopirni stroj kot pa pamet in pero. Sedanji program pa je produkt dolgotrajnega in širokega kolektivnega dela, ki ga je v veliki meri opravil nastopajoči partijski vrh kot jedro programske komisije.

Zaradi dejstva, da smo v uvajanju večstrankarske politične scene še na samem začetku, je partijski program približno enak »šmorn« kot programi vseh ostalih političnih strank. Je privlačna sintetizacija lepih in kolikor toliko znanstveno utemeljenih želja o bodočih smereh razvoja slovenske in morda tudi jugoslovanske družbe. Kot sem že rekel, glede programa niso komunisti nič boljši in nič slabši od drugih političnih subjektov oziroma od programa celotne gospodarske in družbene reforme nasploh, saj se vsi skupaj nahajamo v fazi tipanja, iskanja novega, soočanja z neznanim in nepredvidljivim. Zato tudi ni nobene navezave, kotinuitete s prejšnjo partijsko linijo. Danes so padli vsi nekdanji partijski stereotipi: družbena lastnina, samoupravljanje, enopartijski sistem, strah in sumničenje zasebne iniciative, omejevanje vernikov in cerkve ipd. Partija sedaj programsko in stvarno sprejema vse, kar je napredno, ideoloških meja ni več. To je bilo vezano tudi na odhod stare partijske garde, ki je na tak ali drugačen način doumela, kam piha veter (le nekateri najbolj »oglati« še od časa do časa dvignejo glavo).

Takšna situacija pa je tudi dvorezen meč in velika verjetnost je, da se partija njegovi ostrini ne bo mogla umakniti.

Zaradi vsebinske identičnosti vseh političnih strank in strankic in tudi zaradi dokajšnje apolitičnosti širokih volilnih mas, je verjetno, da bo na volitvah bolj malo pomembno, kaj je v programu sploh zapisano (morda se le 10–20% volilcev resneje pogloblja v vsebinske usmeritve in problemske dileme programskih tekstov, ves preostali »folk« pa gre na intelektualno mnogo manj zahtevna obeležja političnih strank). Večji poudarek zna zato biti na zgodovinskem imageu posameznih strank, ki je seveda za partijo dokaj neugoden. Pomembna volilna determinanta so prav gotovo kadri, zlasti vodilni, s katerimi stranka razpolaga. Tudi tu se partiji ne obetajo pretirano sončni časi. Iz situacije, ko je imela v svojih vrstah oziroma na čelu nesporno zvezdo slovenske politike, Milana Kučana, pa tudi niz drugih uglednih politikov, se je na kongresu prelevila v stranko, v kateri je bolj znanih osebnosti zelo malo. Ti dve značilnosti prav gotovo ne povečujeta njenih možnosti na spomladanskih volitvah. Olajševalna okoliščina je pravzaprav ta, da tudi drugod ne najdemo pomembnejših osebnosti »na kupu«.

Naj se nekoliko zadržim še pri ekonomskem sklopu programa, pri katerem sem tudi največ sodeloval. Strukturno sledi logičen vrstni red tako, da začne z izhodišči, razdela temeljna sistemska bloka – lastnino in upravljanje, postavi razvojne kriterije in spodbude ter se izteče v obravnavo ključnih gospodarskih sektorjev (kmetijstva, energetike, bančništva, stanovanjskega področja).

Kar se tiče preobrazbe družbene lastnine, menim, da se je partija postavila na ekonomsko najbolj sprejemljivo stališče, čeprav bi z vidika podpore in volilnih glasov morda bilo ustrežnejše kakšno drugo. Zavzela se je za dvostopenjsko transformacijo: v prvi fazi naj bi se sedanji družbeni (ne)lastnini v celoti (pri vseh podjetjih) določilo skupnega zunanjega lastnika (pokojninski sklad ali delno razvojni sklad), s čimer naj bi se v prvi vrsti omogočila finančna normalizacija naših

podjetij. V drugi fazi pa naj bi podjetja prehajala v roke delničarjev (stimulirano naj bi se delavsko delničarstvo) domačega in tujega privatnega kapitala, podjetniških teamov. Nujno je, da sta tako prva in druga faza pod strokovnim in demokratičnim nadzorom, da ne bi prihajalo do malverzacij in razprodaje družbenega premoženja.

Kot druga opcija, ki jo predvsem iz egoistično premoženjskih interesov zagovarja lep del direktorjev (ki si v sedANJI situaciji lahko z nekaj potezami »naberejo« ogromni kapital, privlačna pa je tudi za delavce, saj »tudi drobtinice so boljše kot nič«), nastopa ideja, da je potrebno del kapitala podjetja brezplačno razdeliti med zaposlene delavce. Tu se spet pojavljajo ideje iz obdobja »kraljevanja minulega dela«, češ da je podjetje tudi rezultat minulega dela vseh v njemu zaposlenih delavcev. Zakaj so takšne ideje nesprejemljive? Verjetno lahko rečemo, da se je v našem gospodarstvu delilo kvečjemu preveč, ne pa premalo, da je njegova tehnična opremljenost na obupno nizki ravni, da je vsak za svoje delo že plačan z osebnim dohodkom, da bi se preko pokojninskega sklada družbeni kapital v prihodnosti itak distribuiral med delavce oziroma upokoјence itd. Tudi prihajajoči zakon o lastnini bo verjetno šel v smeri pokojninskega sklada kot zunanјega lastniškega titularja družbenih podjetij.

DANICA FINK-HAFNER

## Novi program in modernizacija Zveze komunistov

KP-ZK, vladajoča stranka v enopartijskem političnem sistemu, je (bila) *osrednji nosilec in nadzornik vzdrževanja predmoderne (obmoderne) političnega reda*. V okoliščinah, ko družbeno-gospodarske razmere, civilno-družbeni pritiski in konstituiranje avtonomnih sfer javnosti izsilijo procese politične pluralizacije, lahko takšna stranka ubere eno od dveh možnih poti in sicer:

- ali bo za vsako ceno zgolj kozmetično korigirala svojo anti-moderno ideologijo, sicer pa se še bolj oprijela vseh političnih, državnih in represivnih vzvodov svoje vladavine,

- ali pa bo strategijo trajnejšega obstoja zasnovala na predpostavkah modernizacije celotnega prostora politične intermediacije, vključno s specifičnimi modernizacijami ZK, civilne družbe in države kot sfere upravno-administrativnih, pravnih, sodnih in represivnih aparatov.

Zveza komunistov Slovenije se v ponujenem programu verbalno opredeljuje za zadnjo možnost. Zanima nas, ali je oziroma v kolikšni meri je ta načelna opredeljenost za modernizacijo dosledno razdelana v programskem dokumentu »Za evropsko kakovost življenja«.

V razpredelnici primerjamo naslednje tri entitete:

- kvalitete oziroma elemente modernega prostora politične intermediacije;
- pojmovanja teh elementov, kakršna teoretično pričakujemo od moderne (modernizirajoče se) politične stranke ter
- pojmovanja teh elementov, kot so razvidna iz predloga programa ZK Slovenije (1989).

| KVALITETE PROSTORA<br>POLITIČNE INTERMEDI-<br>ACIJE                                                | POJMOVANJA MODER-<br>NE (MODERNIZIRAJOČE<br>SE) POLITIČNE STRAN-<br>KE                                                                                                                                             | DEKLARIRANA POJMO-<br>VANJA ZK V PREDLOGU<br>PROGRAMA 1989                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Osnovno opredeljevanje tega<br>prostora<br>Strukturne in funkcionalne<br>značilnosti tega prostora | Politični prostor med moder-<br>no družbo in moderno državo<br>Priznavanje in praktično upo-<br>števanje pluralnosti in konkurenčnosti                                                                             | Eksplicitno ni opredeljeno<br><br>Priznavanje nujnosti uvajanja<br>pluralnosti in konkurenčno-<br>sti, opredelitev za »sestop ZK<br>z oblasti«; za prehod iz eno-<br>partijskega sistema v politi-<br>čno pluralističen sistem<br>Priznavanje nujnosti politi-<br>čnega pluralizma in opozicije<br>kot strukturnega predpogoja<br>racionalne politike, zavzema-<br>nje za človekove pravice in<br>svobodo, za svobodne in<br>poštene volitve ter politično<br>konkurenco |
| Bistvene determinante kon-<br>kretne demokracije                                                   | Moderno pojmovanje demo-<br>kracije (politični pluralizem,<br>legalna opozicija, garantirane<br>človekove pravice, svobodne<br>volitve, legalnost tekmovanja<br>za glasove volilcev)                               | Načelno zavzemanje za svo-<br>bodo združevanja brez partij-<br>skega nadzora, za strankar-<br>sko in drugačno (nestrankar-<br>sko) interesno združevanje                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Interesno združevanje                                                                              | Svobodno, na podlagi intere-<br>sov državljanov, ne pa dirigi-<br>rano s strani monopolnih<br>političnih subjektov, registri-<br>rano pri ustreznem upravnem<br>organu na podlagi relevantne<br>moderne zakonodaje | Opredelitev, da se bo ZK<br>obnašala kot moderna poli-<br>tična stranka v modernem<br>političnem prostoru; po<br>novosprejetih političnih pra-<br>vilah bo stopala v javen boj za<br>čimvečji delež na oblasti<br>Zavzemanje za pravno drža-<br>vo                                                                                                                                                                                                                       |
| Mesto in funkcija političnih<br>strank                                                             | Pojmovanje političnih strank<br>kot subjektov boja za oblast<br>(udeležbo v oblasti) v prosto-<br>ru politične intermediacije                                                                                      | Zavzemanje za samostojno,<br>učinkovito gospodarstvo,<br>svobodno gospodarsko<br>ustvarjalnost, za socialno in<br>ekološko odgovorno gospo-<br>darstvo<br>Ni natančneje opredeljeno                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Razmerje političnih strank do<br>države                                                            | Avtonomnost državnega apa-<br>rata; politične stranke se<br>borijo za vpliv na delovanje<br>tega aparata                                                                                                           | Priznavanje teh subjektov kot<br>avtonomnih subjektov, mož-<br>nih političnih partnerjev ali<br>nasprotnikov                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Razmerje političnih strank do<br>gospodarske sfere                                                 | Avtonomnost gospodarske<br>sfere; politične stranke obli-<br>kujejo in volilcem ponujajo<br>programe ekonomske politi-<br>ke                                                                                       | Priznavanje teh subjektov kot<br>avtonomnih subjektov v poli-<br>tičnih procesih – brez določ-<br>nejšega definiranja relacij<br>med ZK in temi subjekti                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Razmerje političnih strank do<br>družbe                                                            | Politične stranke kot<br>»posrednik« in »vratar« dru-<br>žbenih interesov v sfero politi-<br>ke                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Razmerje političnih strank do<br>avtonomnih civilno-družbe-<br>nih subjektov                       |                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |

| KVALITETE PROSTORA<br>POLITIČNE INTERMEDI-<br>ACIJE | POJMOVANJA MODER-<br>NE (MODERNIZIRAJOČE<br>SE) POLITIČNE STRAN-<br>KE                                                                                                             | DEKLARIRANA POJMO-<br>VANJA ZK V PREDLOGU<br>PROGRAMA 1989                                                                                                                                                                                                    |
|-----------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Članstvo v političnih stran-<br>kah                 | Ne naddeterminirano z eks-<br>kluzivnostjo članstva v vlada-<br>joči stranki, temveč članstvo,<br>ki je ideološko-programsko<br>oziroma primarno socialno-<br>interesno motivirano | Odpovedovanje članstvu eks-<br>kluzivne monopolne stranke;<br>za prostovoljno, ideološko-<br>programsko motivirano član-<br>stvo                                                                                                                              |
| Principi organiziranosti poli-<br>tičnih strank     | Teritorialna                                                                                                                                                                       | Odprte dileme – stališče, da<br>bo ZK te dileme razrešila<br>v skladu s spremembami svo-<br>je družbene vloge                                                                                                                                                 |
| Notranja demokracija v poli-<br>tičnih strankah     | Demokratski odnosi, zaščita<br>manjšin, pravica do aktivno-<br>sti (»drugačne«) manjšine                                                                                           | Za ukinitev načela demokra-<br>tičnega centralizma, za ena-<br>kopravnost, za zaščito manj-<br>šin v ZKJ, pravica do pobu-<br>de, samoorganiziranja in<br>alternativnih projektov zno-<br>traj prenovljene                                                    |
| Politični image politične<br>stranke                | Sestavina in dejavnik javne<br>podobe stranke v boju za<br>oblast                                                                                                                  | Priznavanje pomena teh kva-<br>litet; dejavno poseganje v sta-<br>ri program in simbole ter<br>politična gesla ZK                                                                                                                                             |
| Politične tematike                                  | Tematike t.i. stare politično-<br>sti, vse bolj pa tudi vdiranje<br>tematik t.i. nove političnosti                                                                                 | Ideološka revizija tematik t.i.<br>stare političnosti, prevzem<br>tematik t.i. nove političnosti<br>(človekove pravice, ekologi-<br>ja, kakovost življenja, odnosi<br>med spoloma, statusi in pra-<br>vice različnih družbenih<br>manjšin, kultura miru itd.) |
| Politične vrednote                                  | Od vrednot moderne politike<br>industrijske družbe k novim<br>političnim vrednotam t.i.<br>poindustrijske družbe                                                                   | Prevzemanje doslej odklanja-<br>nih vrednot moderne politike<br>razvitih industrijskih družb<br>pa tudi novih političnih vred-<br>not sodobnih poindustrijskih<br>družb                                                                                       |

Primerjave v zgornji preglednici govorijo o ideoloških premikih ZK k modernejšemu pojmovanju politike, prostora politične intermediacije in političnih strank (vključno z ZK). Očitno je, da predloženi novi program ZK Slovenije ponuja nekaj nujnih (verbalno obljubljenih) predpostavk modernizacije ZK in celotnega procesa politične intermediacije na Slovenskem. Večino teh kvalitet je ZK prenesla iz bojev in zahtev alternativnih političnih subjektov v osemdesetih letih v svoje – vsaj deklarativno – nove politične opredelitve. Pri tem se je potrebno zavedati, da je prevzem teh političnih zahtev alternative postal tisti minimalni prag političnih preferenc, ki ga mora v svoj program in svoje delovanje vključiti vsak politični subjekt, ki se želi danes potegovati za oblast in si zagotoviti legitimnost v slovenskem političnem prostoru. To velja seveda tudi za ZK.

In vendar lahko tudi tu najdemo pomembne »vrzeli« v ponujenem predlogu novega programa ZK. Gre za »vrzeli«, ki so izraz nedoslednosti oziroma še ne izsiljenih ideoloških korakov ZK v smeri celostne modernizacije ZK in celotnih sfer politike, družbe in države, katere so bile vzpostavljene po predmodernem oziroma celo protimoderno naravnanim boljševiškem modelu. Ta model je namreč ideološko in praktično-politično določal celotno organizacijo in upravljanje t.i. socialističnih družb. Najbrž ni slučaj, da najdemo »vrzeli« v prevzemanju alternativnih političnih zahtev prav pri nekaterih ključnih oseh dosedanje monopartijske vladavine. Navedimo le štiri najočitnejše. To so naslednje: zahteve po moderni javni upravi, po »departizaciji« aparatov države ter po revidiranju vloge SZDL kot nosilke državnih funkcij (še prav posebno volilnih procesov!), in ne nazadnje tudi po (re)definiranju pogledov ZK na svojo najbolj množično transmisijo v transformirajočem se političnem prostoru in – s tem v zvezi – tudi redefiniranju praktičnih političnih razmerij med ZK in SZDL.

Posebej se je potrebno vprašati tudi o tem, ali totaliteta dejstev, katero tvorijo realne politično-kulturne in statusne kvalitete članstva in vodstev (posameznih leaderjev) te organizacije, govori v prid realizacije predloženega programskega dokumenta. Dejstvo je namreč, da je predlog programa oblikovalo politično vodstvo, ki se zaveda, da je ideološka revizija nujen predpogoj ohranjanja elitnih pozicij v politiki. Nižji funkcionarski sloji bodo po logiki obnašanja znotraj takšnega tipa organizacije sicer vsaj verbalno sledili novi programski orientaciji vodstva, vendar njihove politične kulture in življenjskih interesov ni mogoče v nekaj mesecih »programirati« na novo. Naj bo sprejeti novi program ZKS še tako moderen – v mikro-procesih tvorjenja, prilaščanja pa tudi zlorabe oblasti bo nedvomno še dolgo časa delovala politična kultura in realna moč prej pridobljenih instrumentov in še mnogih zadržanih večjih in manjših privilegijev ter »zvez«, ki jih imajo na razpolago pripadniki različnih slojev partijske politične elite – če že ne »navadnih« članov.

LJUBICA JELUŠIČ

## Za mirovno politično kulturo in varnost družbe

Navajeni smo, da se obrambna in varnostna vprašanja v dokumentih, zakonih, sporazumih, predpisih pojavljajo proti koncu. Samo za kongresne dokumente Zveze komunistov je vedno veljalo, da je obrambna strategija zavzemala bolj »strateška« mesta. Tokrat se z njo prvič srečujemo kot z eno povsem običajnih funkcij Zveze komunistov; pojavlja se, seveda bolj proti koncu osnutka programskega dokumenta, kot eno izmed mnogih zapletenih družbenih vprašanj, na katere mora imeti Zveza komunistov pripravljen odgovore.

Zveza komunistov Slovenije izstopa iz monopola nad avantgardnostjo v obrambnih in varnostnih zadevah družbenopolitičnega sistema SFRJ. Ali to pomeni tudi priznanje, da nihče v tej državi ni bolj ali manj zadolžen za njeno

varnost? Varnost države, družbene ureditve in družbe kot celote je temeljna družbena vrednota, s katere zagotovljenostjo se meri kvaliteta življenja v tej skupnosti. Tako kot za vsako vrednoto – normo v vrednostnem sistemu neke družbe, tudi za varnost velja, da predstavlja sistem konsenzno sprejetih pravil ravnanja, ki zagotavljajo relativno stabilno in homeostatično ureditev, na ta pravila obnašanja pa morajo pristati vsi državljani, tudi vsi začasno bivajoči, vsa gibanja, vsa interesna združenja, vse zveze in tudi vse stranke. Tudi zato Zveza komunistov nima neke izključne pravice niti dolžnosti, biti avantgardno zadolžena za varnost.

Sprejemanje oziroma priznavanje varnosti kot vrednote-norme se dogaja v procesu politične socializacije in se kaže kot dosežena stopnja politične kulture družbe. Nekatere družboslovne raziskave pri nas kažejo, da imajo v teh procesih najvažnejšo vlogo socializacijski agensi, kot so družina, šola, oborožene sile in sredstva javnega informiranja. Dodajmo še, da je v vrednostnem sistemu post-industrijske družbe razvijanje kulture miru prvo in ključno vprašanje sistema varnostnih in obrambnih dejavnosti. Mirovna politična kultura je namreč nasprotje najnižji stopnji politične kulture, to je nasilju in represiji.

Programski dokument Zveze komunistov skuša biti ob vprašanjih miru, varnosti in obrambe predvsem konkreten; na konkretne, v vsakdanjosti obstoječe probleme daje povsem konkretne odgovore. Načelni odgovori se skrivajo v sami vsebini konkretnih rešitev in eksplicitno niso navedeni. Npr., po obetavnem naslovu se šele v poglavju o civilnem varnostnem sistemu najavi načelo: varnost kot politično in ne samo vojaško ali policijsko vprašanje. Samo v tej zvezi se omenja tudi eden od elementov politične kulture, in sicer domoljubna zavest. Konkretna naloga Zveze komunistov ob tem je: »treba je krepiti...«. Torej, dokument priznava doseženo stopnjo domoljubne zavesti in jo namerava krepiti, ne vidi pa mesta domoljubne zavesti v politični kulturi družbe in tudi ne recipročnosti med domoljubno zavestjo in varnostjo. Država, ki je državljanom uspela zagotoviti varnost kot pogoj za odvijanje političnih, ekonomskih, kulturnih, športnih, socialnih in drugih aktivnosti, lahko pričakuje visoko stopnjo identifikacije, strinjanja in lojalnosti, kakor tudi angažiranja državljanov v svoji varnostni in obrambni politiki. Visoko razvita mirovna politična kultura pa vpliva na višjo stopnjo zagotovitve varnosti. Tisto, kar naj bi Zveza komunistov krepila, mora biti torej mirovna politična kultura (psihološka identifikacija, pozitivne politične usmeritve in dejavno varnostno obrambno obnašanje), ne pa samo zavest, ki ne vodi nujno v angažiranje za varnost in mir.

Treba je omeniti, da se kultura miru pojavi v programskem dokumentu, in sicer v kontekstu mednarodnih odnosov, skupaj s popuščanjem napetosti in razorožitvijo. To najbrž pomeni zavzemanje za kulturo miru v meddržavnih odnosih, kar je eno ključnih obeležij jugoslovanske zunanje politike in, ki je strukturam političnega sistema dolgo služilo za argumentiranje nepotrebnosti mirovnega gibanja v Jugoslaviji, saj naj bi ravno ta zunanja politika bila eno samo mirovno gibanje. In kot se rado zgodi, ko uradna politika proklamira načela, deluje pa komercialno oziroma pragmatično, se je tudi v jugoslovanskem primeru »uradno državno mirovno gibanje« zavzemalo predvsem za oboroženi mir, tržnost v proizvodnji orožja in podobno. V razmerah, ko se otroci stalno spoznavajo z orožjem preko večine igrarč, risank, filmov ter z nasiljem v družini, šoli, med vrstniki; ko se srednješolci usposabljajo za večino vojskovanja (teoretično in praktično) ob predmetu Obramba in zaščita; in ko na višjih in visokih šolah dopolnjujejo teoretično plat te večine, bo za Zvezo komunistov ali druge politične sile ostajalo ogromno dela, predvsem v socializacijskem procesu. Za cilj »sožitje in mir med ljudmi in narodi« seveda.

S tem ne trdim, da mora Zveza komunistov a priori biti za mirovno politično

kulturo. Ponovno se moramo vrniti k vprašanju varnosti kot sistemu pravil ravnanja za stabilno ureditev. Stabilna ureditev se lahko zagotavlja na več načinov, med najbolj grobe delitve spada ogroženost varnosti zaradi zunanjih ali notranjih konfliktov. Percepcija ogroženosti in percepcija varuha ali garanta varnosti nam šele povesta, ali bo v politični kulturi družbe prevladala usmeritev k nasilju in represiji ali pa k miru in nenasilju. Okolja, ki udejanjenje varnosti vidijo v tem, da je zagotovljen njihov razvoj (tehnološki, ekonomski, infrastrukturni, materialni), predpostavljajo državo kot čuvarja pravil igre, torej norm, zakonov, predpisov. To naj bi bila »država – nočni čuvaj« v Gramscijevem smislu ali »pravna država« v jugoslovanskem političnem žargonu. V okolju, kjer se varnost lahko udejanji v obliki zagotovitve socialne varnosti ljudi, pa mora nastopiti močna država, z izraženimi elementi centralizacije in uravnilovke, ter možnostjo institucionalizacije »plenilske tehnike« (Stane Južnič, TIP 10–11/1987, str. 1270) kot distribucijske tehnike materialnih dobrin. Slednja država lahko učinkovito opravi pripisano ji vlogo samo z nasiljem in represijo.

V jugoslovanskih razmerah se nasprotje med tema dvema konceptoma ogroženosti prenaša tudi v percepcijo zagotovitve varnosti oziroma percepcijo vloge države in se izvirno kaže v »spopadu dveh sistemov vrednot« (Zdravko Tomac, diskusija na študijskih dnevih FSPN, 1989). Zveza komunistov se zato za mirovno politično kulturo ali proti njej odloči šele, ko opredeli svojo pripadnost enemu ali drugemu konceptu ogrožanja in zagotavljanja varnosti v državi. Verjetno ne bi bilo napak, če bi se slovenska Zveza komunistov (sodimo, da pripada okolju, za katerega velja razvojni vrednostni sistem) že v uvodu v svoje sporočilo o odnosu do varnosti in obrambe opredelila za mir (zapisan v naslovu), mirovno politično kulturo in vladavino prava, zakonov, predpisov, ter se šele nato zavzela za družbeni vpliv v »obrambnih in varnostnih funkcijah«.

Zanimivo je, da se v neposredni zvezi v programskem dokumentu pojavljata družbeni vpliv in podružbljanje temeljnih prvin varnostno obrambne zasnove. Uveljavljanje družbenega vpliva naj bi v najširšem smislu pomenilo podružbljanje teh t.i. temeljnih prvin varnostno-obrambne zasnove.

Koncept podružbljanja varnostnih in obrambnih zadev družbenopolitičnega sistema SFRJ smo najpogosteje srečevali kot dvosmerni proces, kot prenašanje odgovornosti za varnost in obrambo z višjih organov na nižje (z višjih državnih političnih in strokovnih na nižje organe in institucije, ter z organov na organizacije in skupine državljanov), ter kot uresničevanje pravic in dolžnosti državljanov na področju varnosti in obrambe kot del procesa samoupravljanja. Danes ugotavljamo, da so bili s tem določeni in doseženi samo kvantitativni vidiki podružbljanja, kakor tudi, da smo se znašli na točki zasičenosti, ko s kvantitativnimi akcijami ni več mogoče doseči vidnejšega napredka. Operacionalizacija kvalitativnih aspektov podružbljanja bi naj predvidela: mehanizme za razvijanje in utrjevanje zavesti državljanov za prevzemanje varnostnih in obrambnih nalog; oblike in načine strokovnega usposabljanja državljanov za opravljanje obrambnih in varnostnih nalog in dejavnosti; kanale objektivnega, ažurnega in vsestranskega informiranja državljanov o vseh obrambnih in varnostnih zadevah; možnosti odločanja o ključnih obrambnih in varnostnih problemih celotne družbe; odgovornost državljanov za sprejete odločitve ter nadzor nad izvrševanjem le-teh ter tudi nadzor nad delovanjem vseh strokovnih upravnih organov in institucij s področja varnosti in obrambe.

Kriza koncepta podružbljanja je nastala, rekli smo, zaradi zasičenosti s kvantitativnimi akcijami. Dodati je treba še problem nedorečenosti meje med akcijami,

ki so jih dolžni (za to so plačani in usposobljeni) opravljati strokovni organi in institucije države-nočnega čuvaja, ter med tistimi aktivnostmi, verjetno v glavnem preventivne in vzpodbujevalne narave, ki jih lahko opravljajo državljani posamezno ali znotraj posameznih interesnih asociacij; nato neprilagodljivost oblik usposabljanja, ki jih ponujajo državni organi glede na svojo vizijo družbenosti sistema SLO in DS. Do krize je prišlo tudi zato, ker državni organi niso zmogli predvideti palete dejavnosti, ki bi jih lahko opravljali občani, pobude le-teh pa so tolmačili kot napad na sistem SLO in DS, v čemer se je kazal konflikt, značilen za celoten proces samoupravljanja, namreč konflikt zaradi »predpisane od zgoraj«. Tako kot je bilo samoupravljanje predpisano od zgoraj, je bil tudi sistem SLO in DS predpisan od zgoraj. Izjemnost tega sistema v odnosu do prejšnjih sistemov obrambnega in varnostnega organiziranja je bila predpostavka o široki vključenosti družbe kot udeležencev marksističnega koncepta oboroženega ljudstva. Zato se je hkrati s sistemom SLO in DS rodila tudi sintagma o podružbljanju. Koncept podružbljanja je ponujala država, da ji ni bilo treba sprejemati, upoštevati ali priznati pobud državljanov in javnosti. Tako so politični govorniki kot enega sestavnih delov svojih govorov obznanjali več ali manj uresničeno podružbljanje, javno mnenje pa nikoli ni spremenilo svojega videnja sistema SLO in DS kot izvirno državnega. Poslušajte, v čigavih razpravah se bo na javnih mestih pojavila sintagma o podružbljanju. V razpravah neposrednih proizvajalcev ali kmetov prav gotovo ne.

V zvezi s tem ni zato nič nenavadnega, če se v programskem dokumentu ZKS tudi pojavi napotilo k podružbljanju; tisto, zaradi česar je dokument *Evropa zdaj!* bolj privlačen, pa je naslednje: dokument predvideva uresničenje *družbenega vpliva preko procesa podružbljanja*, to pa je možno samo preko kvalitativnega koncepta podružbljanja varnostnih in obrambnih zadev.

PRIMOŽ JUŽNČIČ

## Kje so vrata?

(Znanost – ključ razvoja)

Nikoli ni lahko pisati o programih. Kot prvič, programi so pisani vedno tako, da so čimbolj vseobsežni, ter s tem izgubijo svojo konkretnost. Program običajno povzema razprave (in sklepe), ki so že potekale in navadno nima posebnih novosti, ter ima tako več ali manj retroaktiven značaj. To še posebej velja za tiste teme, o katerih je doseženo splošno soglasje. Znanost je že ena izmed takšnih tem.

Tekst, ki je v programskem dokumentu ZKS posvečen tej temi, je dovolj kompetentno in vsebinsko napisan, da bi mu bilo nesmiselno karkoli dodajati ali odzemanj. Moj prispevek bi bil, glede na poznavanje delovanja raziskovalne dejavnosti in politike, samo v poskusu operacionalizacije posameznih ugotovitev dokumenta.

Operacionalizacija pa postane problematična že pri prvem delu z naslovom »S programom do cilja«. Takole pravi: »Zato podpiramo ambiciozne usmeritve na področju znanstvenoraziskovalne in tehnološke raziskovalne dejavnosti, ki jih je

Slovenija že opredelila s programom znanstvenega in tehnološkega razvoja«. Toda finančne omejitve tega programa so nastopile že v letu 1987. Začetni proces odstopanja od srednjeročnega plana se je nadaljeval tudi v letih 1988 in 1989. Realno enaka sredstva so bila namenjena programu usposabljanja novih raziskovalcev, četudi je bilo teh v usposabljanju več kot leto popreje. To pomeni, da smo začeli odstopati od sprejete cene raziskovalne storitve. To odstopanje se je pokazalo tudi pri mentorskem potencialu, temeljnem raziskovalnem programu, kjer je prišlo do realnega padca za nadaljnjih 7% glede na izhodiščno leto srednjeročnega plana v letu 1988 in za (predvidoma) enak % v letu 1989. Tudi dva druga temeljna cilja tega programa – modernizacija raziskovalne opreme in delovanje sistema znanstveno tehničnega informiranja sta bila podvržena enakemu krčenju.

Krčenje programov je bilo sprejeto v letu 1988 v Skupščini SRS in vse kaže, da bo tudi letos tako. Dosledno uresničevanje v programski dokument »Evropa zdaj« zapisanega stališča do raziskovalne dejavnosti bi s strani delegatov ZKS zahtevalo v Skupščini SRS ob sprejemanju Balance družbenih dejavnosti za leto 1990 vsaj nekaj ugovorov.

Vzrok odstopanja od Programa za preseganje znanstvenega in tehnološkega zaostajanja, sprejetega tudi v Skupščini SRS, je lahko jasen, raziskovalna dejavnost ne more izvrševati načrtanih programov, tako kot to ne morejo tudi druge družbene dejavnosti. Nikakor ni mogoče pavšalno dajati prednosti eni družbeni dejavnosti pred drugo. Toda nekaj bi moralo biti jasno, in tu ni mogoče več sprenevedanje. Krčenje družbenih dejavnosti nima osnove v kakšni analizi razvojnih možnosti in potreb. Financiranje družbenih dejavnosti postaja bolj gašenje ognja, nastalega zaradi napačnih odločitev v preteklosti, nepripravljenosti za sistemske spremembe in reševanje nakopičenih socialnih problemov.

Več kot 2000 novih raziskovalcev do leta 2000, pravi naslov naslednjega odstavka. Usposabljanje novih raziskovalcev je program, ki bistveno opredeljuje raziskovalno dejavnost v tem srednjeročnem obdobju. Trenutno jih je – gledano v celoti – šlo skozi proces usposabljanja ali pa se še usposablja 1700 novih raziskovalcev. Torej se magični številki 2000, kljub vsem težavam, le približujemo. Akcija je bila pod udarom različnih kritik, med najostrejšimi so bile tiste, ki so govorile o birokratski akciji. Celo sami raziskovalci si niso popolnoma enotnega mnenja o njej, saj je v anketi, izpeljani maja 1988, na ustreznem vzorcu kompetentnih raziskovalcev (nosilec Center za proučevanje znanosti RI FSPN) približno enak odstotek (15 oz. 16%) odgovoril, da je akcija zelo koristna, kot tudi, da bo imela negativne posledice. Velika večina se jih je odločila za srednji odgovor – akcija je potrebna, čeprav bi bilo bolje, da bi bil razvoj kadra kontinuiran in bolj sistematičen. Vse bolj pa kaže, da je usposabljanje novih raziskovalcev program, ki bo na najbolj konkretni ravni razkrival vse možnosti in ovire (tudi notranje) uveljavljanja raziskovalne dejavnosti, saj je rezultat zelo konkreten – usposabljanje inovativnega potenciala na Slovenskem.

Zato je temeljna misel, ki se zapiše: »... sistemsko postavljanje gospodarstva v položaj, da bo zainteresirano za tehnološki, organizacijski in upravljalški napredek ter bo zato iskalo storitve na zahtevnejši znanstvenoraziskovalni ravni...« To so pogoji, v katerih se lahko rezultati znanosti sploh uporabijo. Verjetno pa je beseda gospodarstvo le preozka in gre mogoče za davek posplošenim pogledom na dinamiko družbenega razvoja. Enako mora veljati za vse segmente družbe, torej tudi družbene dejavnosti in nenazadnje tudi za politiko, razumljeno kot dejavnost, saj tudi te delujejo oz. morajo delovati razvojno.

Tretji odstavek konkretizira finančno bazo raziskovalne dejavnosti in zahteva

do najkasneje sredi 90-tih let dva odstotka družbenega proizvoda iz družbenih sredstev. S srednjeročnim planom je Raziskovalna skupnost Slovenije (RSS), preko katere so se ta sredstva posredovala v raziskovalno dejavnost, »skočila« z 0,27% na 0,62% družbenega proizvoda. Delež RSS v družbenem proizvodu Slovenije je tako postal konstanten, v letu 1988 je celo rahlo porasel na 0,66%, seveda najbolj zaradi realnega padca samega družbenega proizvoda.

Torej, če bi z enim stavkom ocenili finančno uresničevanje srednjeročnega plana RSS, bi lahko rekli naslednje: Srednjeročni plan RSS se je uresničeval samo v letu 1986, potem pa odstopa od njega praktično na vseh programih, ker je realno, namesto naraščanja, predvidenega s srednjeročnim planom, prišlo do zastajanja v letih 1987 in 1988. Kako bo izpeljana rast, predložena v programskem dokumentu, bomo še videli ob pripravi dokumentov za naslednji srednjeročni plan – pa tudi vlogo ZK pri tem.

Četrti odstavek obravnava namene financiranja raziskovalne dejavnosti. V sedanjem spreminjanju organiziranosti družbenih dejavnosti (pa tudi roko na srce, spreminjanju najpomembnejšega – načina financiranja), je pomemben kot usmeritev v te spremembe. Naglo sprejeti sklepi o ukinjanju SIS-ov, kot del Amandmajev k Ustavi SRS, so postali, ko se je polegla evforija ob njihovem sprejetju, tarča argumentirane kritike o nepremišljenosti in predvsem o neprikritih apetitih nekaterih (političnih) sil po centralizaciji in prevladi državno birokratske miselnosti, izhajajoče iz razumevanja družbene dejavnosti kot porabe.

Zahteve v programskem dokumentu po upoštevanju pozitivnih izkušenj in načinu delovanja dosedanjih raziskovalnih skupnosti in o ohranjanju visoke stopnje znanstvene avtonomije, če bodo sprejete tudi med tistimi člani ZK, ki operativno izvajajo omenjene spremembe, postavljajo tudi pred raziskovalno dejavnost, vsaj kratkoročno, lepše obete. Koliko pa je s tem zagotovljena obramba pred prevlado drugačne miselnosti, in ali bodo spremembe izpeljane mimo teh zahtev, pa ta trenutek še ni mogoče napovedati. Brez dvoma pa uveljavljanje teh kriterijev, ko jih bo potrebno operacionalizirati z različnimi ukrepi, sklepi in zakoni, sodeč po trenutnem razmerju moči ne bo tako enostaven proces.

V to razmišljanje me sili tudi zaključni odstavek, sklepi, naslovljeni z Mehanizmi za koristen tehnološki razvoj. Zadnji sklep se glasi takole – »Za večjo vlogo javnih oblasti pri oblikovanju znanstvenoraziskovalne in tehnološke politike«. Kaj naj to pomeni? V »normalnih« deželah država (četudi jo imenujemo javna oblast) vpliva na dva načina: s financiranjem in z zakoni. Če dá veliko denarja nekemu znanstvenemu projektu, uvede večjo kontrolo uspešnosti raziskovalnega dela, če ga dá manj, je ta kontrola manjša. Količino denarja predlaga vlada v parlamentu, tam ga tudi zagovarja. Z zakoni pa tudi vemo, kako je, oblast kontrolira njihovo izvajanje. Skratka tisti, ki je na oblasti (četudi javni), izvaja politiko z mehanizmi, ki mu jih pravna država omogoča. Nesmiselno pa je govoriti o večjem vplivu na politiko, takšno razmišljanje je lahko samo ostanek polpretekle dobe in tistega razumevanja politike, ki ni popolnoma v skladu z duhom celotnega programskega dokumenta. Videti je, ker stoji tudi na repu drugih mehanizmov, ki so praktično vsi razvojni v drugačnem smislu (sprožanje večjega toka investicij, podjetniška fleksibilnost, večja prožnost, mednarodni pritok novih tehnologij, prilagajanje izobraževalnega sistema), kot da mu tudi ni pravo mesto. Morda bi bilo bolj v skladu s programskim dokumentom zapisati kakšno misel o konkurenčnosti znotraj raziskovalne dejavnosti in o mehanizmih, ki jih bo sama znanstvena skupnost gradila za izboljšanje svoje kvalitete?

Naslov »Znanost – ključ razvoja« sugerira osnovno misel, namreč – če hočemo

razvojno delovati, lahko to počnemo samo z znanostjo, ali povedano z drugimi besedami: če obstajajo kakšna vrata v Evropo, je očitno vsaj eden izmed ključev, ki ta vrata odpirajo, tudi znanost. Na vprašanje, kje so ta vrata in če jih je programski dokument odkril, pa mora odgovoriti celoten programski dokument – in konec koncev tudi njegov odziv med člani in volivci.

BOGDAN KAVČIČ

## Partija in samoupravljanje

Kaže, da sestavljalcem programskega dokumenta za 11. kongres ZKS ni bilo lahko, ko so opredeljevali svoj odnos do samoupravljanja. Ta tema je trenutno sploh »težka«. Smo v fazi hitrih sprememb v družbenem in političnem sistemu, ki je doslej imel oznako »socialistično samoupravljanje«. Zato je upravičeno vprašanje, ali spremembe pomenijo tudi celovito ukinitve samoupravljanja. V zadnji verziji programskega dokumenta se, po moji oceni, sestavljanci manj odrekajo samoupravljanju kot v prejšnjih. Vendar so formulacije o tem, kakšno samoupravljanje naj bi še imeli (ohranili?), dokaj posplošene in zato dvoumne.

Najbrž ni pretirana ocena, da je spremembe, ki se dogajajo v celotnem socialističnem svetu, mogoče označiti za epohalne. Končuje se ena epoha in začenja druga. Tudi pri nas gre za celovitost sprememb, za zamenjavo (nadomestitev) družbenega sistema kot celote, ne le posameznih sestavin. Takšne celovite spremembe ni mogoče izvesti na hitro, ampak po delih. Posebej še, ker nimamo izdelane kakšne idealne konstrukcije (modela) novega. Predvsem vemo, kaj v prejšnjem ni bilo v redu. Novo pa šele nastaja. Ob tem se kažejo vsaj tri nevarnosti:–

1. Iz prejšnjega modela ne bomo prenesli pozitivnih karakteristik in izkušenj. Nihanje iz skrajnosti v skrajnost je pri nas že kar pregovorno. Ta »model« družbenega razvoja gotovo ni najracionalnejši. Za razvoj posamezne organizacije je takšno skakanje iz ekstrema v ekstrem dokazano negativno. Cilj ne more biti le razrušitev obstoječega, ampak sinteza novega na višji ravni. Pri tem pa so pretekle izkušnje lahko še kako koristne. Vsaj pomagajo zmanjšati ponavljanje starih napak. Primer Japonske je morda najzgovornejši dokaz uspešnosti kontinuiranega enakomernega razvoja.

2. Zdi se, da pozabljamo na temeljne vrednote socializma. Socializem je vedno obljubljal več svobode človeku, njegovo večjo samostojnost in enakost, kot drugi sistemi. V tem je bila njegova privlačnost. Bil je pozitivna utopija, ki je privlačevala zatirane in deprivilegirane sloje. Danes mnogi pri nas opevajo sodobni kapitalizem razvitih dežel kot vrhunec ali celo konec zgodovinskega razvoja. Res je, da je v primerjavi z realiziranim socializmom bolj socialističen kot socializem, vendar tako idealen spet ni. Pozna revščino, diferenciacijo, konflikte, terorizem, zasvojenost z mamili, kriminal, itd. Zato v programskem smislu verjetno ne bi kazalo pristajati na sedanji sistem v razvitih deželah kot največ, kar si želimo. Tudi razvoj socializma in kapitalizma si lahko predstavljamo kot konkurenčen: razvoj enega spodbudi razvoj drugega, in obratno.

3. Posnemanje tujih vzorov je lahko le delno uspešno. Potrebne so prilagoditve specifični naši kulturi (kot sistemu skupnih in nezavednih vrednot, pravil obnašanja, itd.). Sicer bodo imeli isti vzroki pri nas drugačne (nezaželene in nepredvidene) posledice, kot pa si jih želimo.

Nejasne opredelitve v programskem dokumentu ZKS glede samoupravljanja v veliki meri izvirajo – spet po osebnem gledanju – iz naslednjih vzrokov:

1. Zveza komunistov si ni na jasnem, kako transformirati dosedanjo obliko družbene lastnine v bolj uspešno obliko lastnine. Ta problem je prav gotovo zapleten in še zdaleč ne enostaven, kar kažejo tudi dosedanji predlogi. Ti variirajo od transformacije v državno lastnino do razprodaje (razprodaje so vedno po nižjih cenah), popolne privatizacije, itd. Ker pa je upravljanje povezano z obliko lastnine, je ena bistvenih vsebin lastnine, brez razrešitve problema lastnine ni mogoče na novo opredeliti oblike (samo)upravljanja.

Problem je predvsem prehodno obdobje. Sedaj je velika večina sredstev za proizvodnjo v družbeni lasti. Zasebna, zadružna, mešana, itd. podjetja šele nastajajo. Ko bodo nekaj časa funkcionirala, bo prišlo do tolikšnega prepletanja lastninskih odnosov, da bo problem družbene lastnine kakovostno drugačen od sedanjega.

Sicer pa sem prepričan, da v zvezi z lastnino preveč pozornosti namenjamo iskanju titularja. Zakaj ne bi mogel to biti kolektiv zaposlenih? Glavni problem lastnine vidim v njeni učinkoviti uporabi. V tem, da je uporabljena na najbolj racionalen način, da daje čim večje rezultate. To pa ni predvsem problem titularja, ampak problem znanja. Zato v razvitih deželah, ki so gospodarsko uspešne, lastnina »išče« znanje. Pri nas je problem v tem, da imamo tako premalo lastnine (kapitala) kot tudi premalo produktivnega znanja. Torej premalo znanja, ki daje gospodarske rezultate.

Že dosedanja oblika družbene lastnine je v nekaterih primerih delovnih organizacij dajala dobre gospodarske rezultate – kljub vsem težavam s titularjem. Danes se zdi, kot da so uspešna samoupravna podjetja iz preteklosti nekaj slabega, saj rušijo »sodobno« predstavo o samoupravljanju kot nečem, kar nujno vodi v gospodarsko katastrofo in samo v katastrofo. Obstoj gospodarsko uspešnih (po mednarodnih merilih uspešnih) organizacij združenega dela v pogojih dogovorne ekonomije namreč opozarja, da so problemi uspešnosti v veliki meri druge, ne le v formalnem titularju, samoupravljanju, ipd. Kot je pokazalo več empiričnih raziskav, gre predvsem za problem ustrezne usposobljenosti in vrednotne naravnanoosti, znanja in hotenja ne le vodilnih, ampak tudi vseh drugih zaposlenih.

V nadpovprečno uspešnih podjetjih v razvitih državah ugotavljajo, da je ključ uspešnosti v ljudeh, v zaposlenih, v njihovem znanju, vrednotah in hotenjih. Lastnina je šele v drugem planu. Pojem managerske revolucije med drugim pove, da je v sodobnem kapitalizmu lastnik bistveno odvisen od managerja (če ni sam manager) glede dobičkonosnosti svoje lastnine. Titular prispeva k učinkoviti uporabi lastnine le toliko, da zamenja managerja, če ni učinkovit. Zato pa seveda morajo biti na razpolago mere učinkovitosti managerjev, ne le titular.

Glede na neučinkovitost gospodarskega sistema dogovorne ekonomije je potrebno postaviti tudi vprašanje, koliko je k temu prispevalo samoupravljanje na ravni posamezne organizacije. Postavljam trditev, da ne veliko, oziroma, da je ponekod prav samoupravljanje v organizaciji zniževalo negativne učinke drugih dejavnikov. Delavci v temeljnih in drugih organizacijah niso določali stopnje zaščite gospodarstva pred tujo konkurenco (kar je zmanjševalo konkurenčno sposobnost domače industrije), niso določali deviznega tečaja dinarja (kar je zaviralo

izvoz), niso določali nerealne obrestne mere (kar je skupaj s prešnjim pospeševalo, da so dolžniki in slabi gospodarji živeli na račun dobrih), niso dajali dovoljenja narodni banki, da tiska denar brez pokritja (in s tem bistveno pospešuje inflacijo), itd. Zato tudi omejevanje samoupravljanja teh problemov ne bo rešilo. Je strel v prazno, ali celo več: ukana tistih, ki so dejansko kreirali neustrezen sistem, da zvrnejo krivdo na druge.

2. Seveda je tudi samoupravljanje znotraj organizacij ponekod in v nekaterih vidikih prispevalo k gospodarski neučinkovitosti. Zato je potrebno tudi v tem pogledu ločiti zrno od plevla: ločiti neustrezno od ustreznega. Med neustrezno, neugodno, neučinkovito gotovo sodi predvsem naslednje:

- Napačno pojmovanje enakopravnosti kot absolutne enakosti. To je spodbujalo uravnilovko, oviralo ustvarjalnost, itd. Pospeševalo je povprečnišтво, nivelizacijo na najnižjo raven, itd.

- Samoupravna organizacija je dobivala vse bolj lastnosti v literaturi znanega modela birokratske organizacije. Postajala je prenormirana, prekomplicirana, neprilagodljiva, itd. To je ena glavnih ovir uspešnosti.

- Samoupravljanje je postajalo ritual, dirigiran od zunaj. Delavci so do onemoglosti razpravljali in sklepali o že sklenjenem. Isto tematiko so obravnavali isti ljudje po večkrat, itd.

- Posebej v zadnjih letih je država vse bolj razlaščala delavce. Glavne odločitve o vedno večjem delu novo ustvarjene vrednosti so bile sprejete zunaj organizacij. Delavcem znotraj je bilo vse bolj prepuščeno, da se pulijo za drobtine. To je vse bolj pasiviziralo delavce, razvijalo v njih občutek nemoči in nezadovoljstva z obstoječim. Itd.

Tako bi lahko naštevali še številne bolj ali manj znane negativne učinke. Vendar ne gre za to. Pomembneje v sedanji situaciji je jasno odgovoriti na vprašanje, kaj je tisto, kar je dosedanje samoupravljanje vsebovalo pozitivnega in kar bi kazalo ohraniti. To je seveda stvar širšega elaborata, vendar mislim, da sem sodi zlasti:

- Občutek pripadnosti kolektivu, identifikacija z organizacijo. Ta učinek je verjetno značilen za veliko večino delavcev. V empiričnih raziskavah smo ugotavljali le kakšno četrtno do ene tretjine, ki je drugače reagirala.

- Vpliv delavcev na lastno prihodnost in prihodnost tistih, za katere se čutijo odgovorne. To je velika motivacijska sila. Motivirani delavci pa lahko premagajo težave in dosegajo rezultate, ki se zdijo nedosegljivi.

- Pregled nad celoto gospodarjenja in spodbujanje občutka odgovornosti za celoto, za rezultate organizacije v celoti. Ne zapiranje na svoje lastno delovno mesto, ampak upoštevanje celote, povezanosti z drugimi zaposlenimi in soodvisnost.

- Angažiranje posameznika v širši problematiki organizacije, ne le v ozkem okvirju delovnega mesta.

- Pospeševalo je sodelovanje med zaposlenimi na različnih organizacijskih ravneh, sodelovanje med vodilnimi in strokovnimi delavci ter ostalimi.

- Sodelovanje delavcev je bilo zelo uspešno, kadar je bilo usmerjeno na področja, ki jih strokovno in izkustveno obvladajo, manj pa na področjih, ki presegajo njihove strokovne in druge sposobnosti. Zato bi kazalo tudi vnaprej spodbujati zlasti tisto samoupravljanje, ki se je že doslej pokazalo kot uspešno. Itd.

Tudi v tem primeru ni namen naštetih vseh ugodnih učinkov. Izbral sem predvsem tiste, ki jih kot pogoj uspešnosti opredeljuje sodobna organizacijska teorija v razvitih deželah. Zato pri njih zelo korajžno spodbujajo procese, ki jih označujejo tudi kot »samoupravljanje«.

3. Samoupravljanje v podjetjih je imelo in ima svoje kritike. Sodobna organizacijska teorija ugotavlja, da ni več mogoče govoriti o enem samem uspešnem modelu zgradbe organizacije, da gre, nasprotno, za pravo eksplozijo organizacijskih oblik. Zato ne bi kazalo vstrajati pri enotnem modelu ali enakih stopnjah samoupravnosti v vseh podjetjih v prihodnje. Vsekakor pa bi kazalo pustiti možnost polnega samoupravljanja tam, kjer so za to subjektivni in objektivni pogoji.

Očitno je, da samoupravni odnosi tudi ne ustrezajo vsem, da so nekateri proti samoupravljanju nasploh. Številne analize so pokazale, da so proti predvsem tisti, ki s tem kaj izgubijo. Sem sodijo recimo lastniki (manjših) podjetij, ki so obenem tudi managerji, nadalje managerji, ki so avtokratsko naravnani, del delavcev, ki mu je kreativno sodelovanje manj privlačno kot pasivno podrejanje, itd. Zveza komunistov se bo verjetno morala opredeliti, ali bo samoupravljanje (večina delavcev ga vendarle v racionalni obliki sprejema) ohranila kot pomembno ali celo ločitveno sestavino svojega programa ali ne. Če ga bo, verjetno ne bo mogla biti stranka tistih, ki so proti. Če ga ne bo, ga bo verjetno sprejela kot mobilizacijsko geslo kakšna druga politična grupacija (ki bo seveda ZK odtegnila tudi člane, ki jim je samoupravljanje pozitivna vrednota).

ANDREJ KIRN

## Zaton ali prenova socializma?

Polom sedanjega, v različne države okvirjenega socializma je hočeš nočeš diskreditiral za dalj časa idejo in prakso socializma sploh, ne glede na to, kako uspešno in prepričljivo dokazujemo, da to sploh ni bil socializem in marksizem. Zastavlja se vprašanje, kakšno politično vlogo bo marksizem in socializem še lahko odigral, ali pa je njegovo politično učinkovanje enkrat za vselej pokopano oziroma bo služil samo še kot kontra negativen primer. Ne morem se sprijazniti, da je bila to njegova edina in zadnja možna vloga. Politična razbremenjenost marksizma tako tistih, ki so ga zavračali kot tistih, ki so ga sprejemali, pa bo imela tudi pozitiven učinek in bo odprla možnost za strokovno-znanstveno bolj sproščeno in korektno obravnavanje, za objektivnejšo analizo stvarnosti in bolj realistično oblikovanje socialističnega projekta.

Ko se vseprek molče ali glasno pritruje, da je samoupravljanje preživela stvar, družbena lastnina ekonomsko neuspešna, enakopravnost pa blokada za ustvarjalnost in samoiniciativnost, potem se sam od sebe ponuja zaključek, da je demokratičen, politično strankarski kapitalizem edino sprejemljiva, možna in preizkušena forma človekove družbene eksistence od industrijske revolucije dalje. Je utelešenje človečnosti, politične in ekonomske svobode, človekovih pravic in enakopravnosti ljudi in narodov. Nekateri sodijo, da vsaka sodobna prenova socializma, dokler v principu – ne glede na konkretne izvedbe – ohranja družbeno lastnino in samoupravljanje, vodi lahko samo v ekonomsko neuspešen socializem z vsemi političnimi in kulturnimi posledicami. Če je to razmišljanje točno, potem so vse prenove socializma jalov posel ali pa zgolj politična krinka, da se na vsej črti uvajajo kapitalski produkcijski lastninski odnosi, ki nas bodo popeljali v demokra-

cijo, materialno blaginjo ter znanstveno-tehnološki in kulturni razvoj, kjer sploh ne bo več pomembno in potrebno spraševanje, ali se živi v socializmu ali kapitalizmu. To razlikovanje naj bi postalo popolnoma odvečno in izpraznjeno. Eni socializem ukinjajo tako, da ga spreminjajo v sodobni kapitalizem blaginje, toda hkrati zatrjujejo, da je to še vedno socializem, drugi, ki to smer popolnoma odobravajo, hočejo le priznanje, da to ni več socializem, za tretje pa je socializem mogoč samo kot vsestranska polomija in životarjenje, četrti pa sodijo, da bo morda vendarle mogoče združiti trg, pluralizem lastnin in političnih strank z ekonomsko učinkovitostjo družbene lastnine, s samoupravljanjem ter s socialno enakopravnostjo. Po likvidaciji teh treh komponent (družbene lastnine, samoupravljanja, socialne enakopravnosti) od socializma ne bo ostalo ničesar. O socializmu je možno govoriti, če so te tri sestavine združljive z materialno blaginjo, s trgov, političnim pluralizmom, s spoštovanjem človekovih pravic, s pravno državo in s človekovo ustvarjalnostjo in inovativnostjo. Če se bo takšna kombinacija izkazala za utopično, neživljenjsko, potem se bo pač moralo priznati, da ni šlo za preново socializma, ampak za pot v demokratičen in ekonomsko uspešen sodoben kapitalizem. K tej preusmeritvi ponekod pomagajo prostovoljno ali prisiljeno komunisti sami, pripravili pa so jo že dolgo z ekonomsko in politično regresijo socializma. Tudi če se bo kaj takega zgodilo s prenovami socializma, je to še vedno manjše zlo kot z represijo umetno podaljševati življenje socializmu, iz katerega ljudje bežijo in v katerem stradajo ali živijo na robu revščine. Navedene tri razpozne odlike socializma v sedanjem miselnem okviru njegove tematizacije, niso absolutne vrednote, t. j. brez povezave z drugimi vrednotami in dobrinami. Teza te minimalne substance socializma je v toliko večja, v kolikor je tesneje povezana z duhovnimi, materialnimi in političnimi pridobitvami sodobnih, razvitih, demokratičnih kapitalističnih družb. Če je ta zveza nepomembna ali celo negativna, potem navedene tri značilnosti socializma izgubijo svoj pomen in vrednost za človeka.

Razumljivo in opravičljivo je, glede na ekonomsko stanje in razvoj produktivnih sil, da socialistične dežele, ki so izšle iz državljanskih in osvobodilnih vojn, na začetku niso mogle ponuditi materialne blaginje, toda nobenih objektivnih ovir pa ni bilo, da bi se vzpostavila demokracija, strankarski pluralizem, pravna država in privatna iniciativa na določenih sektorjih. Da se to ni zgodilo, je predvsem subjektivni vzrok v logiki monopolizirane oblasti, v njenem prizadevanju, da se obdrži za vsako ceno, in v njenem strahu, da se jo izgubi. Logika monopolizirane oblasti je začela kmalu destruktivno vplivati na ekonomski razvoj, na materialno blaginjo ljudi in na njihovo nezadovoljstvo, kar je povečevalo strah oblasti in njeno represijo. Najbolj drastično in kruto se je negativni povratni mehanizem med politiko in ekonomijo zrušil v Romuniji. Visoka človeška cena pa se je plačala tudi v drugih socialističnih deželah. Spoj med oblastjo in ekonomijo je tudi v Sloveniji in Jugoslaviji privedel do težkega materialnega stanja velikega števila ljudi, toda ne tako bednega kot v nekaterih drugih vzhodnoevropskih deželah. Ta sprega vendarle ni bila tako totalitarna in represivna, da ne bi zlasti z uvajanjem samoupravljanja širila demokratični prostor in tudi omejene možnosti za izražanje političnega nezadovoljstva ljudi. Če tega ne bi bilo, bi se procesi morebiti prav tako lahko tragično končali in presekali z uporom ljudstva. Da se to ni zgodilo, imajo velike zasluge tako radikalne reformne sile v ZK kot v SZDL, zlasti v Sloveniji, pa tudi sama opozicija, da se je pod njenim postopnim pritiskom odpiral in širil demokratični prostor in so se tako zmanjšale možnosti nasilnega utiranja poti novemu družbenemu razvoju. Ti procesi so v zavesti ljudi ohranili tisti moralni in politični kapital, ki še vzdržuje motivacijo in voljo za nov socializem po meri človeka. Če socializem

v primerjavi s sodobnim kapitalizmom ne daje nekega otipljivega pozitivnega presežka, potem je za ljudi prav vseeno, kako se politično-ekonomsko označuje družba, v kateri živijo. Če pa je bilanca celo negativna, potem pa jim nasprotno ni vseeno, ker v takšnem socializmu nočejo živeti. Trajnejše se obdrži le tista oblast, ki je toliko modra, da sama sebe omeji ali da je na srečo toliko nemočna, da jo lahko omejijo drugi konkurenti. Največja nevarnost za oblast izhaja iz nje same, če je absolutno monopolna.

Določen tip socializma je neuspeh in je poražen praktično in duhovno. Ocene in študije o tem zatonu se kopičijo kot plaz. S tem porazom je demokratični, znanstveni kapitalizem okrepil svoje stare adute, da najbolj ustreza človekovi naravi, da zanj ne obstajajo civilizacijske alternative, ampak samo alternative znotraj kapitalizma. Kapitalizem bo verjetno ravnal modro in ne bo lahkotno zapravil te prednostne sedanje dominantne ideološke pozicije, ki bo še desetletja prepričevala ljudi, da se nima smisla ozirati po kakšnem boljšem, humanejšem svetu, ker se bo vse končalo v polomiji in razočaranju. Utrjevala se bo zavest, da je kapitalizem sedaj in za vekomaj ne sicer najboljša, toda vendarle najboljša mogoča realna družba. Zlom realnega socializma bo funkcioniral kot sam po sebi zgovoren argument, ki naj zaduši, prestraši in osmeši vsako alternativno razmišljanje. Z zgodovinskim porazom konkretnega socializma pa ni konec zgodovine socializma in socialistične misli. Niso rešeni problemi, ki so porodili socialistične utopije in projekte. Ekonomska dolžniška kriza dežel v zastoju, ne v razvoju, je druga stran medalje materialne blaginje in razcveta poznega kapitalizma. V ekološki destrukciji planeta ima svoj levji delež tudi tehnološko inovativen in profitniško-ekonomsko agresivni kapitalizem. Če je socializem, okvirjen v različne države, politično, ekonomsko in moralno poražen, ni poražen za vekomaj kot projekt človeške emancipacije. Nove generacije, neobremenjene s sedanjim porazom, a obremenjene s težavo problemov, človeških aspiracij in potreb, ga bodo ponovno odkrивale. Nobeden še tako daljnovidni teoretik do prve polovice 19. stoletja si ni mogel zamisliti, da bi se kapitalizem lahko transformiral v državo blaginje z veliko socialno korektivno funkcijo. V tem smislu tudi ni mogoče ideološko izločiti možnosti radikalne prenove socializma, čeprav je zaupanje izpuhtelo, in je razočaranje globoko. Če bi parafraziral Marxovo misel, bi se vprašal: Ali ne bo v kateremkoli kotičku našega planeta socialistična preobrazba za dolgo časa nemogoča, ker je gibanje meščanske družbe in njene zavesti v vzponu, socialistični družbeni eksperiment in njegova zavest pa v zatonu? (pismo Engelsu 8. oktobra 1858). Še v neprimerno bolj drastični obliki kot jo je Marx formuliral, se je potrdila njegova ocena, da je zmaga proletariata le moment v službi meščanske revolucije, dokler se v toku zgodovine ne ustvarijo materialni pogoji, ki zahtevajo odpravo meščanskega produkcijskega načina in s tem tudi dokončno zrušitev buržoaznega gospodstva. (Marx-Engels, Werke zv. 4, str. 338–339.) Socialistične revolucije so hitro nehale biti v službi meščanske revolucije in so postale cokla v ustvarjanju materialnih pogojev za odpravo meščanskega produkcijskega načina. Te materialne predpostavke so se ustvarjale v samem kapitalizmu, realni socializem pa se je od njih vse bolj oddaljeval, ker je vzpostavil politične, ideološke in ekonomske blokade za njihov razvoj.

Izjalovilo se je Marxovo pričakovanje, da bodo družbena lastnina in ekonomski odnosi v socializmu vzpodbuda za kvalitativni razvoj produktivnih sil. Produktijski odnosi, politični monizem in voluntarizem v imenu diktature proletariata so postali pogubni za razvoj produktivnih sil. Mogoče je v tem najodločilnejše preseñenje, ki ga Marxova teorija ne samo da ni predvidevala, ampak ga je celo

izključevala. Sedanja dogajanja v socialističnih deželah imajo tri klasične šolske oznake socialne revolucije:

- radikalna sprememba in zamenjava ideologije,
- spremembe v strukturi nosilcev politične oblasti,
- delno izvedene ali pripravljene spremembe v lastninsko produkcijskih odnosih.

Oprava imamo s tipičnim konfliktom, da so konzervativni politični in ekonomski odnosi postali ovira ne le za razvoj produktivnih sil, ampak za celokupen družbeni razvoj. Socializem je postal skrajno reakcionaren glede na svojo civilizatorsko poslanstvo, da pripravi materialne, duhovne in politične pogoje za odpravo meščanskega produkcijskega načina. Za njim ni vredno ne teoretsko in ne praktično žalovati. V ideološkem navdušenju nad njegovim porazom in velikimi obeti od privatizacije in kapitalizacije, pa se vračam k razmisleku Marxove konstatacije, »da je neslanost, da se svobodna konkurenca obravnava kot končni razvoj človekove svobode« (Marx, Engels, Temeljna izdaja I, 8. zv., Delavska enotnost 1985, str. 463). Ob tej relativizaciji in historizaciji svobodne konkurence pa je Marx dal zelo jasn odgovor, ki bi vodil k drugačni ekonomski politiki, če bi se ga upoštevalo z vso resnostjo v socializmu: »Razvitje tega, kar svobodna konkurenca je, je edini racionalni odgovor na njeno povzdigovanje v nebo pri prerokih *middle class* ali na njeno hudičenje pri socialistih« (prav tam, str. 463). Ali je Marx to zahtevo omejil le na meščansko družbo? Če jo povežemo z mislijo, da so socialistične revolucije v službi meščanske revolucije in da je treba dati moč ljudem nad ljudmi (to je birokraciji), če odvezemo moč stvarcem nad ljudmi, se ne bi moglo dati pritrdilnega odgovora na zastavljeno vprašanje.

Marxovo podcenjevanje meščanske politične emancipacije glede na občočloveško emancipacijo, njegovo povzdigovanje diktature proletariata in družbene oz. državne lastnine je prispevalo tudi svoj delež k politični praksi socializma. Potrebno je odgovoriti na vprašanja, zakaj Marx vztraja na omejenosti politične emancipacije človeka v meščanski družbi in zakaj je Marx proti redukciji človeške emancipacije na nacionalno, politično, versko itd. – in zakaj je sploh proti posebnim, parcialnim emancipacijam? Teoretska in politična misel v socializmu je na to vprašanje prepozno odgovorila, in tudi zato je socializem postal takšen, da je spravil ljudi v ekonomsko bedo in jih oropal pravic meščanske politične emancipacije. Mogoče je še danes težko pojasniti, zakaj so bile Marxove trditve takšne, kot so bile, vsekakor pa ni več preuranjeno ugotoviti, da Marxovi odgovori niso najbolj primerni z vidika zgodovinskih izkušenj ter sedanjih političnih trendov in zahtev. Nesporno je, da gre za zaton določene zgodovinske oblike socializma, ne more pa se še vedeti, ali sedanji začetki socialne revolucije vodijo v nov zgodovinski tip socializma ali pa v sodoben kapitalizem.

TOMAŽ KŠELA

## Za demokracijo lokalnih avtonomij

»Zavzemamo se za demokracijo lokalnih avtonomij in za večji pomen ter prenovljeno vsebino in razumevanje lokalne samouprave.« Če bomo ta stavek skupno z drugimi opredelitvami iz poglavja »Politični sistem naj služi človeku – ne

državi!« iz dokumenta, pripravljenega za 11. kongres Zveze komunistov Slovenije, vzeli po kongresu zares, in če ga bomo znali in zmogli uveljaviti v družbeni praksi, potem lahko postane ta princip eden najmočnejših razvojnih dejavnikov, ki bo dodobra spremenil razmere najprej na politični sceni, nato pa še na družbenem in ekonomskem področju v Sloveniji.

Na kakšnih racionalnih osnovah temelji ta predpostavka? Očitno postaja, da se je tudi na ravni komune pod »ledeno površino« neučinkovitega in do absurda razdrobljenega in zbirokratiziranega političnega sistema, ki predstavlja močno blokado za vse nove pobude, nabralo veliko zamisli in neuresničenih projektov ustvarjalnih ljudi in organizacij. Dobrih in neuresničenih lokalnih pobud in projektov je toliko, da bo brez dvoma prišlo do njihove prave »erupcije« ob prvi sistemski odjugi. Uvedba lokalne avtonomije takšno odjugo zagotovo predstavlja. Po drugi strani pa uvajanje lokalne avtonomije terja tudi veliko iniciativnost, učinkovitost in odgovornost vladajočih lokalnih ekip, ki do pobud ljudi ne morejo ostati indiferentne. Uvedba lokalne avtonomije v pogojih političnega pluralizma zato pomeni tudi pot do kvalitetnejših lokalnih oblasti, ki so dandanes marsikje velika zavora hitrejšemu razvoju. Doslej je namreč monopolni položaj Zveze komunistov ter drugih družbenopolitičnih organizacij v povezavi s sistemom »usmerjene in nadzorovane« avtonomije ustvarjal možnosti za preživetje tudi slabim in nesposobnim lokalnim oblastnim ekipam, če so le znale dovolj spretno izkoristiti svojo posredniško vlogo med občani in njihovimi organizacijami v bazi družbe ter centralnimi političnimi oblastnimi organi v republiki. Uvedba lokalne avtonomije in političnega pluralizma nesposobnim lokalnim oblastnikom ne daje več nobenih perspektiv. Zaupanje volilcev si bodo namreč lahko pridobile samo ekipe, ki bodo imele razviden lokalni program in ki bodo v okviru svojih pristojnosti tudi uspešne pri uresničevanju programa, na osnovi katerega so dobile podporo volilcev.

Uvedba lokalne samouprave tako postaja tudi ključna točka za preverjanje učinkovitosti in odgovornosti lokalnih oblastnih struktur.

Uvedba lokalne samouprave bo tako na eni strani sporostila iniciativnost in ustvarjalnost ljudi za razreševanje problemov v svojem okolju, po drugi strani pa bo povečala odgovornost lokalnih oblasti do ljudi in njihovih pobud ter do razvojnih vprašanj. Brez enega in drugega pa si ni mogoče predstavljati hitrejšega družbenega razvoja nobene družbe na pragu 21. stoletja.

V dosedanjem sistemu odgovornost lokalnih politično-oblastnih struktur ni prišla do izraza v dovolj veliki meri, kar nam dokazuje tudi neenakomerna in neustrezna regionalna razvitost. Na tem področju smo se srečevali s številnimi anomalijami, ki so značilne za sisteme z bolj ali manj centralističnim tipom odločanja.

Kakorkoli že pogledamo, je za vse sisteme, kjer ima monopolni položaj ena partija, značilno, da se odločitve o domala vseh pomembnejših razvojnih vprašanj sprejemajo centralistično na ravni nacionalne države. Metoda, ki privede do takšne »v centru« sprejete odločitve, je lahko bolj ali manj demokratična, bolj ali manj lahko upošteva lokalne interese, bolj ali manj je lahko naslonjena na lokalne politične dejavnike. Vse to je odvisno od demokratičnosti znotraj monopolne partije, pa tudi od demokratičnosti odnosov med partijo in institucijami sistema oziroma od stopnje demokratičnosti znotraj političnega in oblastnega sistema samega. Prav tako lahko centralno sprejeta odločitev bolj ali manj upošteva lokalno iniciativo. Nenazadnje vse centralno sprejete odločitve tudi niso vedno sprejete na pobudo in ob sodelovanju monopolne partije, pač pa se odločitve lahko sprejemajo tudi v navezah in spregah med relativno avtonomnimi dejavniki znotraj

državne, paradržavne in politične strukture v državi. Vendarle pa vse to bistva stvari ne spreminja – odločitve o vseh pomembnejših razvojnih vprašanjih so v sistemih, kjer ima monopolni položaj ena sama partija, sprejete ali vsaj »blagoslovljene« iz enega centra. Tisto, kar v takšnih sistemih nosi naziv lokalna avtonomija, predstavlja v bistvu le demokratično pravico, da se lokalni interesi izražajo in da imajo lokalni dejavniki demokratično pravico zavzemati se za njihovo uresničitev. Vendarle pa se dejansko različni interesi nato med seboj le soočajo, njihovo uresničevanje pa je odvisno od tega, koliko so v skladu z dolgoročnimi interesi delavskega razreda. Tolmač le-teh pa je zopet partija, ki iz tega naslova preko državne in paradržavne strukture presoja o tempu uresničevanja različnih lokalnih projektov. Najbrže na tem mestu ni treba posebej opozoriti, kakšne anomalije so iz tega izšle. Tako so, denimo, bili neuresničljivi nekateri prepotrebni lokalni projekti, zasnovani na lastni akumulaciji, medtem ko so se uresničevali nesmotrni in včasih tudi megalomanski projekti s tujo akumulacijo.

Bolj kakor ekonomski in razvojni so bili pri odločanju o uresničevanju lokalnih projektov v igri politični in včasih že kar ideološki argumenti. Lokalni projekti so se na vso moč trudili legitimirati kot projekti širšega družbenega pomena, ki prispevajo k afirmaciji vrednot socialistične samoupravne družbe. Na propad pa so bile v glavnem obsojene vse zamisli, ki so bile politično okvalificirane kot »ozke« in ki so dobile etiketo, da so »izraz grupnolastniških interesov«, da »se zapirajo v ozke občinske in regionalne plotove«, da so »izraz lokalističnih interesov in pogledov« itd. Ni mogoče zanikati, da je po sprejemu ustave 1974. leta prišlo do znatnega sproščanja lokalne iniciative in da so kot rezultat tega zrastle po Sloveniji številni zdravstveni domovi, kulturni centri, vrtci in šole ter številni drugi objekti, vendarle pa tudi ni mogoče zanikati dejstva, da so kriteriji za uresničevanje lokalnih projektov bili prej politični kot ekonomski ter argumenti prej ideološki kakor strokovni. Ljudje in lokalne oblastne ekipe so iznašle nešteto načinov za uveljavitev svojih iz (včasih dejanskih, včasih pa tudi samo političnih) interesov nastalih projektov – o tem, kako brez denarja in na tuj račun s kombinacijo ideoloških prijemov in političnih pritiskov in spekulacij priti do novega lokalnega objekta, pa bi lahko v marsikaterem slovenskem kraju napisali znanstveno brošuro. Ta neekonomska logika je marsikdaj prevladala tudi na področju gospodarskega razvoja, pri gradnji gospodarskih objektov in dislociranih obratov. Za daleč najuspešnejšo lokalno politično-oblastno ekipo je veljala tista, ki je znala v svoji komuni zagotavljati razvoj družbenih dejavnosti brez večjih lastnih sredstev, in ki je znala za svoj kraj izsiliti gospodarske investicije, ki so povečevale zaposlenost.

Dosedanji sistem lokalne samouprave in »avtonomije«, ki je v minulih petnajstih letih zagotovo tudi pospeševal razvoj, a žal privedel hkrati do velikih anomalij, je izčrpal svojo produktivnost. Razvojno produktivna je lahko samo stvarna lokalna avtonomija po vzoru razvitih držav.

Lokalna avtonomija mora biti zato regulirana z Ustavo in zakoni. Država, ki ne bo več zlizana s partijo, mora preprosto vrsto vprašanj prepustiti v izključno odločanje ljudem v občinah in mestih – torej občinskim in mestnim skupščinam (parlamentom). V zakonih mora biti jasno opredeljen krog pristojnosti občinskih in mestnih skupščin, za finansiranje le-teh pa morajo imeti občine svoje izvirne dohodke. Viri za finansiranje lokalnih programov morajo biti izvirni in poenoteni, predmet konkurenčnega političnega boja v komuni in medsebojnega krajevnega tekmovanja pa naj bo to, kaj znajo kje s temi sredstvi napraviti. Občine in mesta naj imajo potemtakem lasten vir dohodkov, imeti pa morajo tudi možnost sprejemanja davčnih olajšav za spodbujanje določenih dejavnosti. Sredstva za uresniče-

vanje lokalnih projektov morajo postati neodtujljiva. Nihče jih ne sme in ne more koncentrirati brez avtonomne odločitve v komuni. To pa pomeni, da so lokalni programi lahko zasnovani samo na lastni in ne na tuji akumulaciji, kar je edini način za racionalno porabo sredstev.

Modro bi bilo tudi razmišljati o ločitvi občinskih oziroma mestnih lokalnih uprav od državne uprave. Hkrati bi bilo treba občinskim in mestnim skupščinam prepustiti pristojnost, da v okviru Ustave in zakonov same čim bolj racionalno, ceneno in učinkovito organizirajo lastno upravo. Nobene potrebe ni, da je ta povsod organizirana po enem kopitu – važno je le, da je učinkovita.

Postavlja se vprašanje, katera področja naj bi v celoti urejali v občini ali mestu. To so zagotovo vsa komunalna vprašanja, problemi prostorskega razvoja, gospodarjenje z zemljišči, del ekoloških vprašanj, zagotavljanje pogojev za stanovanjsko gradnjo, del izgradnje infrastrukture (lokalnih cest, PTT omrežja, itd.), del vprašanj kulturnega razvoja (zlasti ljubiteljska kultura), vsa vprašanja mladinskega izvenšolskega življenja, otroško varstvo, varstvo starostnikov ter še veliko drugih vprašanj. Pri odstopanju pristojnosti mora država več pristojnosti kot komuni odstopiti mestom ter jim tako povrniti status regionalnih centrov, ki morajo imeti zato tudi lasten vir dohodkov. Uvedba lokalne avtonomije pomeni tudi nov izziv za vse politične subjekte v komuni, pa tudi za Zvezo komunistov.

Od visokih splošnih programskih načel mora Zveza komunistov stopiti na lokalno politično sceno z razvidnim lokalnim programom, ki bo vabljev za ljudi, kjer pa bodo na lokalnih volitvah komunisti pridobili večino volilcev, pa bodo morali svoj lokalni program tudi uresničiti. Zato ne bo več mogoče, da bi komunisti, kakor je zapisal Marjan Pungartnik (Komunist z dne 07/11-89), »sredi neopravljenih poslov, zaradi katerih nam kaplja na glavo in drgetamo v prepihu, v hlevih pa muka lačna živina, do popolnosti pilili besedne nohte«. Preprosto bo Zveza komunistov morala imeti produktiven razvojni program in se v družbeni praksi potrjevati z rezultati, enako pa bo veljalo tudi za vse druge politične subjekte.

Zahteva po rezultatih, ki je ne bodo mogle prevpiti še tako glasne in modro doneče besede, pa tudi ne podpora od zgoraj ali od drugod, bo v marsičem spremenila logiko političnega življenja v komuni. Rezultate bo mogoče dosegati samo, če bodo programi dobili podporo volilcev, zato bo potrebno sklepati načelne koalicije in iskati zaveznitva. Od tod do oblikovanja okroglih miz vseh političnih zvez tudi na lokalnem nivoju je samo še korak, saj bo treba produktivno zaveznitva in koalicije sklepati javno in odgovorno.

Hočeš nočeš bodo tako vsi lokalni politični subjekti bolj zavezani odgovornosti do svoje lokalne skupnosti kot pa višjim forumom lastne organizacije, kar bo na novo opredelilo tudi razmerja na slovenski politični sceni.

Lokalna avtonomija bo dala nekaj več pokončnosti tudi lokalnim politično oblastnim strukturam, ki bodo s čvrstim mandatom v lastnem okolju bolj avtonomno in bolj odgovorno sodelovali v odločanju v republiški skupščini (parlamentu).

Na točkah, kjer so lokalni programi različnih političnih zvez identični, so marsikje že začele nastajati skupne liste za hitrejši lokalni razvoj, s katerimi se bodo komune in regije enotno pojavljale v republiškem parlamentu.

Uvedba takšne lokalne avtonomije bo tudi Zvezo komunistov hitreje potisnila po poti korenite prenovе, ki jo predvideva program »Za Evropsko kvaliteto življenja«. Komunisti v lokalnih skupnostih se bodo morali začeti potrjevati s sposobnostjo organiziranja občinskih pobud, ljudem bodo morali ponuditi dobre lokalne programe, ki jih bodo morali hoteti in znati tudi uresničevati – ali pa bodo odrinje-

ni na družbeno obrobje. Dejansko predstavlja lokalna avtonomija najresnejši preizkusni kamen za vse dosedanje in nove politične zveze. Tu se bo pokazalo kdo hoče in zna »popraviti streho, popraviti okna, popraviti vse nujne posle po hiši in dobro rediti živino v hlevu«. Hic Rhodus, hic salta!

DUŠAN KUMER

## Tokrat mislimo resno, resneje kot v preteklosti

Zveza komunistov Slovenije, zlasti po svoji zadnji konferenci, poskuša predstaviti sebe kot zvezo komunistov, ki se zavzema in bori za socializem po meri ljudi. Pri tem se skušamo navezati na pozitivno tradicijo našega razvoja, čeprav se hkrati zavedamo, da nimamo samo teh in da imamo zaradi tega poskuse tudi povsem drugačnega slikanja naših tradicij, do najbolj črnega, ki vidi v vseh fazah našega razvoja samo slabe strani in ki se še dodatno upravičeno krepi zaradi naše gospodarske neuspešnosti, družbene in politične krize. Vse to neusmiljeno odpira ključna razvojna protislovja in situacija postaja socialno in politično eksplozivna. Gre predvsem za probleme razvojnega in civilizacijskega zastoja, ali drugače povedano, za problem demokracije, socialno-razredno nasprotje, ki se zaostruje z inflacijo, brezposelnostjo, mednacionalnimi konflikti, gre za ekološke zagate, generacijske probleme, ki so dovolj razvidni v nekaterih procesih.

Skratka, čim bolj se približujeta kongres ZKS in volilno obdobje, tem bolj se zastavljajo z vseh strani vprašanja, kako bo ravnala Zveza komunistov Slovenije, da bo uveljavila svoj projekt socializma ali ga vsaj zavarovala skozi te neposredne preizkušnje. Zato ni toliko bistveno, ali nam bo uspelo v novem programskem dokumentu, ki ga bomo sprejeli na kongresu, še ostreje, dosledneje opredeliti pojem političnega pluralizma, se še jasneje odpovedati monopolu politične oblasti. Bolj pomembno je prepričati ljudi, da s konkretnimi dejanji pokažemo, da tokrat mislimo resno, resneje kot v preteklosti. Pri tem pa sta še posebej pomembna spoznanje in streznitev (ki prevladujeta med članstvom), da če ne bomo uveljavili usmeritev, za katere se bomo na kongresu dogovorili, se nam to ne bo maščevalo samo s konflikti v sami organizaciji, ampak se bo to predvsem neposredno izrazilo na volitvah – v nižji stopnji zaupanja ljudi.

Torej gre za celo vrsto okoliščin, ki so vplivale na drugačen vsebinski pristop kot do sedaj pri pripravi programskega dokumenta. Alternativa je bila sposobna ponuditi pozitiven program, ki jasno izrazi in poudari diskontinuiteto in ne kontinuiteto, kajti le to je lahko tudi podlaga za bolj ofenzivno nastopanje Zveze komunistov Slovenije znotraj slovenskega pluralnega prostora in znotraj Zveze komunistov Jugoslavije; v nadaljevanju pa programsko usmeritev, ki v bistvu pomeni pohleven pragmatizem reforme, ki si strpno in v demokratični konkurenci prizadeva za boljšo kakovost vsakdanjega življenja ljudi. Nič kaj lahka naloga, ki je po mojem mnenju programski komisiji povsem uspela. Glede na to, da imam priložnost v dnevni politiki sproti absorbirati tudi odjek – refleks članstva in javno-

sti na poteze Zveze komunistov, bi ob tej priložnosti izkoristil odnos do programa Zveze komunistov Slovenije.

Razprava, ki smo jo organizirali v občinski organizaciji ZKS Ljubljana Šiška, v kateri je imel možnost in priložnost svoje mnenje in odnos do osnutka programa *Evropa zdaj!* izraziti vsak član Zveze komunistov, je pokazala tudi vrsto dilem, ki so lastne posameznikom ali pa skupinam članov Zveze komunistov, za katere bo potreben določen čas, da si nanje odgovorijo sami, če tega nismo uspeli skupaj že v teh razpravah. Naj opozorim le na nekatere, ki dovolj nazorno ponazarjajo, da nekateri novi pojmi, tudi eklektično nabrani, s katerimi je v programu izražena nova identiteta Zveze komunistov, povzročajo pri članih v tem trenutku še nekatere nejasnosti:

1. Socializem po meri ljudi. Obstaja občutek, da se konkretno ne zavzemamo za boljše vseh ljudi. Opredeljujemo se za ekonomsko učinkovito družbo, to gradimo na znanju in sposobnosti ljudi, vendar preveč pozabljamo na delavce v industriji, kjer je tudi velik intelektualni potencial, ki ga v programu ne opredeljujemo dovolj jasno kot socialno osnovo Zveze komunistov. Ni dovolj jasno, ali ostajamo delavska organizacija, ali zastopamo delavskorazredne interese – ali ostajamo komunistična partija v tem smislu besede.

2. Zveza komunistov: stranka in gibanje. Glede na to, da do sedaj nismo bili niti eno niti drugo, ampak tretje, državna partija, je seveda težko tako na hitro zapustiti tudi v miselnosti to pozicijo (ki pa ne prevladuje). V razpravah se je videlo, da del članstva težko pristaja na to, da se je treba v političnem pluralizmu nenehno dokazovati in potrjevati, da bi bili prvi med enakimi. Ob tem pa je še dodatna dilema, in sicer dvojna pozicija člana Zveze komunistov in načini ter metode dela v stranki in gibanju.

3. Odnos ZKS in ZKJ. Če program Zveze komunistov Slovenije na 14., izrednem kongresu ZKJ ne bo sprejemljiv, kaj to pomeni? Tudi glede nadaljnjega članstva. Ali bomo potemtakem člani ZKS in ne več člani ZKJ, ali kaj tretjega? Ali je zveza zvez sploh možna varianta glede na aktualne razmere v Jugoslaviji in že končane nekatere kongrese republiških in pokrajinskih konferenc Zveze komunistov? Ta dilema je povezana tudi s statutom ZK Slovenije in Jugoslavije, in sicer v tistem delu, kjer naš statut dopušča članstvo tudi v drugi politični organizaciji – stranki, zvezni pa ne. Ker sem sam sodeloval v nekaterih razpravah o programu in statutu SZDL, so na to dilemo največkrat opozarjali pripadniki JLA z obrazložitvijo, da so na ta način onemogočeni pri včlanjevanju v SZDL.

4. Članstvo Zveze komunistov. O vstopanju oziroma včlanjevanju vernih v Zvezo komunistov je bilo v razpravah veliko dvomov in različnih mnenj. Sam sem pristaš, da je to omejitev treba odpraviti zaradi tega, ker smo se na drugi strani opredelili, da bomo akcijsko sposobnost in uspešnost organizacije gradili predvsem na tem, koliko bo naše članstvo sprejemalo programske usmeritve. Svetovnonazorske omejitve bi bile resna ovira za uspešno politično konkurenco z drugimi. Vendar je za takšno stališče med sedanjo strukturo članstva potreben čas, tudi zaradi tega, ker še ni zaživel in se v konkretni praksi potrdil drugačen način oblikovanja političnih pobud znotraj Zveze komunistov – po metodi interesnega in problemsko-projektnega obravnavanja odprtih vprašanj, ki ne potrebujejo ideološkega predznaka.

Ob teh dilemah sta pomembni še dve stališči. Pri prvem gre za zahtevo, da bi se v programu morali jasno politično opredeliti do odnosa, ki ga imajo nekateri novo nastajajoči politični subjekti, še posebej posamezniki v njih, do preteklega razvoja družbe in vloge Zveze komunistov oziroma posameznikov v njem. In ob tem

odločno zavrtniti tezo, da so za vse dosedanje slabosti krivi zgolj komunisti, in da se slabosti, ki so jim zapadli posamezni člani naše organizacije, posplošujejo na celotno članstvo. To velja še posebej za večino komunistov, ki so skozi svoj delovni prispevek in s svojo družbenopolitično aktivnostjo veliko prispevali k uveljavljanju socialistične družbe, in jih danes ni mogoče sumničiti in obtoževati, da so delovali proti interesom ljudi. Gre za zaščito v imenu humanosti, ki mora biti osnova delovanja vsake organizacije ali združbe.

In drugo, ki se navezuje na predhodno, da ni dobro preveč poudarjati, da se novejša zgodovina Zveze komunistov Slovenije začena z letom 1981 ali celo z letom 1986 in da se uveljavlja sintagma: stari ljudje – krivi za vse. Ni še čas in možnost, da bi se do konca oprijeli sintagme: novi ljudje – njihovi uspehi, ker se ta ista sintagma lahko kaj hitro spremeni v svoje nasprotje: novi ljudje – kriza. Skratka, gre za stališče, da je treba graditi na realnem vrednotenju tega, kar je bilo doseženo.

Kljub tem in še nekaterim dilemam in stališčem pa je bila glede na moje poznavanje osnovna usmeritev programa v popolnosti podprta, posebej usmeritev, da se ne gre v neko nasilno, hitro, popolno spreminjanje vsega, kar imamo, ampak da poskušamo na nek čim bolj naraven način vplivati na to, da stvari preraščajo iz sedanje oblike v nove, boljše. Vendar sem sam pristaš teze, da so nekateri formalni koraki tisto, kar nam ta trenutek manjka, in jih moramo bolj razvijati, kajti le znotraj formalne demokracije (tu pa mislim na strankarski sistem, parlament itd.) lahko razvijamo celo vrsto vsebinskih vidikov demokracije (od nestranskih oblik do združenj, gibanj, ljudske iniciative itd.). Skratka, tudi osnovni pristop, ki veje iz programa, da se odpovedujemo nekemu obveznemu modelu mobilizacije članstva in dajemo poudarek dialogu, tudi vsakega člana in njegovi pripravljenosti in sposobnosti iti v dialog z vsemi drugimi pri iskanju rešitev, ki bodo najboljše za neko okolje, je tisto, kar razbija dosedanje monolitnost organizacije in zahteva politično konkurenco. Takšen pristop pa je seveda odvisen od urejenosti in pravil iger v sami organizaciji.

Organiziranost Zveze komunistov in drugačni načini ter metode dela so očitno tisti najtežji del pri iskanju nove identitete organizacije. Še posebej, ker mora nova organiziranost slediti novi strategiji ZKS. Biti mora fleksibilna, učinkovita, prepričljiva. Biti mora v funkciji politike, ki starta v politični prostor s konkretnimi projekti in more ob konkurenci teh projektov dobiti zaupanje ljudi. To pomeni, da se mora na konkurenčnem političnem trgu pojaviti kot kohezivna organizacijska tvorba, ki ima mnoge elemente strankarskega organiziranja. Pri tem je zame najpomembnejše še, da je seveda temeljni subjekt politike Zveze komunistov član, kjer morajo priti do polne uveljavitve njegova ustvarjalnost, pamet, volja, vendar morajo odgovornost za politiko prevzeti vodstva in najbolj odgovorni funkcionarji. Če sta v medsebojni soodvisnosti krepitev izvršilne moči in odgovornost izvršilnih organov, potem ni bojazni, da bi vodstva vodila drugačno politiko, kot jo podpira večina članov. Ko gre za odgovornost, seveda to ne pomeni samo odgovornost vodstva pred člani, ampak tudi odgovornost organizacije pred ljudmi. Pri poudarjanju krepitve izvršilne funkcije pa mislim predvsem na razvijanje metod enakovrednega vodenja procesa in ne liderstva. Skratka, tri dosedanje značilnosti:

- obsedenost od oblasti,
- edino metodo delovanja iz enega centra – demokratični centralizem,
- etatizem in monizem zamenjati z naslednjimi načeli notranje organiziranosti:
- zagotavljati premoč članstva nad vodstvom – tu se morajo okrepiti in obnoviti osnovne oblike organiziranosti,

– sposobnost in ustvarjalnost same organizacije članov, dopuščanje samoorganiziranja,

– kompletna projektna in interesna usmerjenost – skupine, ki delujejo na posameznih področjih.

Ta tri načela zagotavljajo odprtost, ustvarjalnost in odgovornost. Če je torej temeljno izhodišče delovanja komunistov aktivistično-projektno in ne množično načelo, to pomeni, da Zveza komunistov ne more zagotavljati svojega vpliva v delovnem okolju samo z načelno politiko, temveč s konkretnim obnašanjem in aktivizmom člana v sindikatu, delavskem svetu, zboru delavcev. Pri tem moram dodati, da sem eden tistih, ki ne zagovarja teze, da se moramo v tem trenutku kot Zveza komunistov odpovedati političnemu vplivu v podjetjih. Da, izbrisati takoj iz vseh možnih aktov in papirjev osnovno organizacijo ZK kot enega od subjektov, ki ima zagotovljen formalni vpliv na upravljanje. Toda, ne se odreči politični participaciji, ko je delavcem treba priznati pravice in pooblastila, ki niso omejena zgolj na sindikalne svoboščine, pač pa zadevajo upravljanje oziroma odločanje iz pristojnosti podjetja. Gre za participacijo, sodelovanje delavcev pri upravljanju akumulacije preko delavskih svetov, skupščin upravljalcev ipd. Ni sprejemljivo, da bi se odrekli funkciji vpliva v boju za širjenje demokracije tudi na tem področju družbenega življenja. Kolikor so meni znane stvari, se tega partije, ne samo komunistične, ne odrekajo tudi v nekaterih razvitih državah (Italija, Francija), nasprotno, celo krepijo svoj vpliv.

Ta organizacijski del je še posebej pomemben, če volilni program, ki mu je osnova ta kongresni dokument *Evropa zdaj*, na volitvah ne bo dobil večine, ali vsaj absolutne večine. Potem se bomo seveda morali o sleherni usmeritvi pogajati, dogovarjati ne samo s članstvom (tako kot do sedaj), temveč z drugimi, ki mislijo drugače, ki imajo drugačne načrte in programe. Šele od teh političnih razmerij, ki bodo v Sloveniji nastala, in od nas samih bo odvisno, katere naše usmeritve se bodo lahko uresničile in kako se bodo uresničile. To pa tudi pomeni, da se bo marsikatera naša usmeritev v teh praktičnih političnih razmerjih morala tudi spremeniti, prilagoditi novim razmeram in podobno. To je tudi odgovor na vsa tista vprašanja, kdo in kje je garant, da se bodo te usmeritve tudi uresničile, da ne bodo ostale samo na papirju kot do sedaj, ko smo pisali resolucije.

Seveda pa lahko del odgovora glede garancije damo že sedaj. Pogoj za ta odgovor pa vidim v tem, ali bodo volitve potekale na način, da se bo vzpostavljala odnos med volilcem in izvoljenim, da bomo kot volilci glasovali za posamezne kandidate, da bomo sami preverjali sposobnost, usmerjenost in obljube kandidatov, ki jih bodo dajali, da bodo programske usmeritve, ki jih zastopajo sami ali njihove organizacije, resnično izpolnjene. »Ljudje morajo doživeti svojo promocijo v državljane s prav tako treznim entuziazmom, kot so doživeli sprejem ustavnih amandmajev vsem pritiskom navkljub. Zvezi komunistov ni treba zmagati, doseči absolutno večino. Dovolj je, da ji uspe volitvam samim dati predznak lastnega dosežka, da torej državljani vedo, da je prav ta organizacija omogočila prehod iz enega političnega sistema v drugega« (dr. Lev Kreft). Prepričan sem, da program *Evropa zdaj!* kot celota jasno kaže, da smo kot Zveza komunistov resnično z legalno in legitimno politično akcijo za nenasilno spremembo politične ureditve in da torej na naši strani ni ovir, kot je zapisano na koncu programa.

In na koncu še nekaj. Zveza komunistov Slovenije z dovolj veliko mero samokritičnosti govori o preteklih napakah. Prevzela je nase tudi odgovornost za te napake. Zato pa je hkrati izstopila tudi kot pobudnik preobrazbe in radikalnega preporoda družbe. Vsi skupaj smo v težkem položaju, vendar nismo v mraku in

temi, kot se marsikomu zdi tako znotraj družbenopolitičnih organizacij kot novonastalih političnih subjektov. Pred nami je, da vsi skupaj hodimo v šolo oblasti človeka državljana. Sam sem prepričan, da jo bomo tudi končali. Skratka, vsak naš korak v smeri gradnje pravne države mora upoštevati merilo, ki se glasi: kaj s tem dobiva državljan.

BOŠTJAN MARKIČ

## Obnavljanje legitimacijskega potenciala ZK

1. Delegatski sistem – pobuda zanj je prišla iz idejne orožarne Zveze komunistov – se kot integracija dela in politike ni uveljavil. Očitno je bil zamišljen preveč maksimalistično in njegovo izhodišče o takoimenovani interesni neposrednosti se ni prebilo na raven življenjske operacionalizacije. Delegatski sistem ni bil dopolnjen s takšnimi instrumenti neposredne demokracije, kot so na primer politični referendum. Programski dokument Zveze komunistov Slovenije sedaj posebej izpostavlja pomen političnega referenduma, ki ga šteje kot pomemben instrument odločanja o nekaterih bistvenih, strateških in življenjsko usodnih razvojnih vprašanjih. Bržčas bi Zveza komunistov Slovenija ravnala bolj modro tudi v preteklosti, če bi se zavzemala ne le za delegatski sistem, temveč tudi za (fizično!) neposredne oblike odločanja in v povezanosti obeh prvih iskala izhod iz krize. Tako pa smo se sedaj znašli pred pogoriščem delegatskega sistema. Programski dokument sicer govori o delegatih, ki pa jih v bistvu šteje za poslance državljanov. Dejansko se brez velikega političnega ropotanja dokument odreja delegatskemu sistemu in se zavzema za parlamentarno demokracijo. Ta naj bi uveljavila načelo delitve (funkcij) oblasti ter samostojnost in odgovornost posameznih nosilcev oblasti. Čeprav govori dokument o zavzemanju za skupščinski sistem in za skupščinsko vladavino, gre vendarle za zavzemanje za parlamentarizem in parlamentarno demokracijo. Parlamentarna demokracija sloni – poleg drugega – tudi na načelu delitve oblasti. Za skupščinski sistem pa je značilna enotnost (funkcij) oblasti. Iz tega zornega kota bi bilo bolj prepričljivo, če bi dokument govoril o slovenskem parlamentu. Kaže, da tu še nismo presegli vseh predsodkov do parlamenta in očitno je, da se leta v glavah nekaterih še preveč miselno veže na stereotip »retrogradnega meščanskega parlamentarizma«.

Enodomna republiška skupščina z zborom državljanov (in ne dvodomna, v kateri bi bil poleg zbora državljanov še zbor občin) se izrisuje kot skupščina, ki je s stališča predstavnitva interesov državljanov, z zornega kota učinkovitosti in ne zapletenosti sistema, dejansko najbolj primerna organizacijska izpeljanka za uresničevanje suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije. Ni nobene potrebe po še enem splošnem političnem zboru, to je po zboru občin. Regionalni (občinski) interesi, ki so seveda tudi legitimni, se lahko povsem ustrezajoče izrazijo tudi prek zbora državljanov, torej državljanov, ki prihajajo iz različnih regionalnih in občinskih okolij in se njihovi interesi srečujejo (to pa pomeni, da se ali spopadajo, ali strnejo) povsem institucionalno primerno v zboru državljanov.

Dejanska uvedba ljudske iniciative v naš politični sistem, ta svojevrstna »švica-

rizacija« našega političnega sistema kaže, da je zavest o nujnosti izvirne neposredne udeležbe državljanov našla upravičen odmev v Programskem dokumentu. Na ta način pritegujemo »navadnega« državljana, ki je zainteresiran za podobo svoje države in nacionalne skupnosti, v zakonodajno bližino in ga tudi tako skušamo motivirati, da ne bi bil le pasiven opazovalec delovanja prestavniškega telesa.

2. Pomen, ki ga Programski dokument pripisuje političnemu pluralizmu, morada najbolj jasno kaže, da si želi Zveza komunistov Slovenije izoblikovati novo politično identiteto, da se hoče predstaviti kot ena izmed političnih strank in da na tej točki opuščanja politične mitičnosti svoje dolgoletne avantgardnosti želi doseči temeljni zasuk. Ujetost v spone boljševizacije, prikrite s tezo o »avantgardi v samoupravljanju«, je dejansko terjala najgloblji rez v politično organizacijsko in vsebinsko tkivo Zveze komunistov. Zdi se, kot da Zveza komunistov v svojem Programskem dokumentu vzklika »Vive la difference«!, da opušča dolgo časa gojeno maniro politične izključnosti in edino zveličavne pravovernosti. Zveza komunistov Slovenije se v tem dokumentu osvobaja obsedenega strahu od partijskega pluralizma. Strahu torej, ki je bil tako dolgo dobo let značilen za številne in zelo vplivne strukture v Zvezi komunistov.

Pluralizem samoupravnih interesov, čeprav obravnavani partijski dokument do njega ni izrazito odklonilen, očitno ni bil dovolj širok okvir, ki bi zadostoval vedno bolj visokim aspiracijam državljanov, njihovim ne le samoupravnim ampak tudi avtentičnim političnim interesom. V tem smislu je dokument – vsaj molče – priznal zamejenost Kardeljevih Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, ki so sicer lahko (bile) značilna etapa v razvoju institucionalizacije interesne pluralnosti, niso pa odpirali možnosti v izrazito politično partijski pluralizem. Programski dokument se zaveda, da se je legitimacijski potencial Zveze komunistov hitro obrabljal in trošil in da je namesto apriornega mandata, avantgardno dodeljenega, nujno iskati zaupanje na neposrednih in poštenih volitvah. Dokument sedaj tudi kaže na doslej ne ravno močno poudarjanje politične občutljivosti do članstva Zveze komunistov, ki hoče sooblikovati politiko svoje komunistične stranke, osvobojene okostenele uradne ideologije, z vsemi lokalnimi variantami, ki je ravno na občinskih ravneh vodila do premoči partijskih liderjev. Zdi se, da Programski dokument upošteva memento, da je zgodovina pokopališče političnih idej in sistemov, ki so jih njihovi politični arhitekti izsanjali kot najboljše in najbolj prodorne, pa so se izkazali v svoji omejenosti in toposti. Tako dokument, v njem se očitno prepletata volilna in strateško usmerjevana sestavina, tedaj nastopa večkrat tudi kar nesramežljivo pragmatično, računajoč na skorajšnjo letošnjo aprilsko prozaično volilno dejanskost.

Dokument je po svoje pisan politično spretno in politično radoživo. Želi biti politično očarljiv, ko ponuja politični pluralizem za demokratično družbo. Ne izmika se negativni oceni tistega, kar je takšno dejansko bilo. Poudarja pa tudi pozitivne prvine partijske preteklosti, tako da ljudje ne bi dobili vtisa, da je zgodovina Zveze komunistov en sam antalogijski prikaz poraznih učinkov delovanja nenadzorovane politične moči. Večen, vsaj za sedaj nerešljiv problem politične demokracije, pričujoči dokument ne rešuje s ponujanjem nekakšne nove grandiozne vizije človeške družbe, temveč z dovolj realno sliko možnosti v preboj socializma po meri človeka. Programski dokument tudi opušča optimistično antropologijo in tudi politično partijskega pluralizma ne ponuja kot politično zemeljski raj. V tem smislu dokument tudi ni obremenjen z dolgočasnimi, odbojnimi in standardiziranimi formulacijami. Zaveda pa se konservativne upornosti dela slovenske partijske strukture, vendar ji bistveno ne popušča, ker se zaveda, da bo takšna

konzervativna upornost uplahlila pred naraščajočo demokratično zavestjo v sami prenovljeni slovenski komunistični stranki. Pri tem Zveza komunistov računa tudi na večjo uveljavitev intelektualcev v Zvezi komunistov, razumnikov, ki jih je boljševiska preteklost partije čestokrat potiskala na rob, jim lomila hrbtenice ali zavezovala jezik.

Zgoraj povedano daje vsaj relativno podlago za mnenje, da slovenska določenost za Zvezo komunistov Slovenije ni zaprta, zlasti še, če bo znala prisluhniti avtentičnim interesom tistih socialnih nosilcev, ki so za demokratizirano Zvezo komunistov Slovenije zainteresirani. Seveda pa je res – in zgleda, da si tu dokument ne dela iluzije – da je iskanje izhoda iz krize, v katero je zašla zveza komunistov, daljši proces, ki terja včasih tudi opuščanje ali vsaj globoko prevrednotenje dosedanjih političnih zamisli, ki svoje poreklo vlečejo od daleč. Pri tem ni mogoče zanemariti ugotovitve, da je vendarle določenemu tipu partijske strukture Slovenije, ki je še vedno obstojen tudi v političnem pluralizmu, inherentna nesposobnost za lastno spreminjanje, za »samospremembo«.

3. Dokument izpričuje, da je v prenovljeni Zvezi komunistov Slovenije prisoten velik pomen, ki ga spoštovanje pravic in svoboščin ima za vsako demokratično politično življenje. Državljana partijski dokument vrednoti kot političnega subjekta, ki svoje pravice in svoboboščine lahko uveljavlja samo v razmerah pravne države. Družbena nezadovoljstva v zvezi z uresničevanjem pravic in svoboščin so bila v preteklosti takšne stopnje, da so resno omajala ugled Zveze komunistov Slovenije. Zato lahko Zveza komunistov Slovenije pridobi verodostojnost, tudi kar se zavzemanja za pravice in svoboboščine tiče, le z moralno doslednostjo in politično premočrtnostjo. Kakršnokoli odstopanje od že doseženih civilizacijskih pridobitev bi se kot bumerang vračalo tudi na račun zveze komunistov, ki si na tem področju ne sme privoščiti nobenih (nadaljnjih) spodrslijajev ali politične površnosti.

Zavzemanje za odpravo smrtne kazni v Jugoslaviji, varstvo človeka pred državo, priznavanje pravice za tvorno udeležbo v številnih gibanjih (ekoloških, mirovnih), varstvo individualnih človekovih pravic, so lahko dobra izhodišča – posebej če se bodo te pravice uresničevale – za večjo stopnjo političnega zaupanja do Zveze komunistov. Ni nepomembno, da Zveza komunistov v svojem dokumentu politično podčrtuje tudi socialne, ekonomske, kulturne pravice, saj politične emancipacija ni brez ekonomske emancipacije.

Temeljna bipolarnost našega časa ni več v sintagmi izkoriščanje – neizkoriščanje, saj ti pojavi v zvezi s politično demokracijo, temelječo na pluralizmu lastnin, dobivajo drugačen zven. Temeljna polarnost je na črti demokracija – avtoritar-nost, odprtost v svet – politična samozadostnost. Lahko bi ocenil, da v tem pogledu ni dvomov, za kaj se zavzema Programski dokument Zveze Komunistov.

TONE PERŠAK

## Skrivnost Pandorine skrinjice

Ob programu, ki ga svojim članom in tudi vsem drugim državljanom Slovenije ponuja v sprejem ZKS, si je kajpak mogoče zastaviti celo vrsto vprašanj že zgolj z vidika odločitve ali vsaj obljube, da želi ZKS poslej biti in delovati kot stranka

med strankami in ne kot privilegirana ali celo edina dovoljena politična organizacija z monopolom na oblast. Mogoče pa bi bilo začeti tudi z vprašanjem, ali se in po čem se ta program razlikuje od dosedanjih programov in deklaracij ZKS (KPS) in ZKJ? Vendar se zdi, da je o tem pravzaprav že vse znano. Tako vemo, da je pomembna razlika že v tem, da so tokrat slovenski komunisti res sami napisali svoj program in niso le povzeli in slovenskim razmeram prilagodili programa ZKJ. Poleg tega je res tudi to, da v razkošni brošuri z naslovom EVROPA ZDAJ lahko preberemo tudi zagotovila in obljube, ki bi jih ista ZKS še pred dvema letoma brez pomislekov obsodila kot kontrarevolucionarne in anarholiberalistične. Toda te razlike bodo najbrž popisali in primerno pohvalili bolj poklicani interpreti. Podpisnemu pa se zdi zanimivejši razmislek z že nakazanega vidika: v kolikšni meri je program ZKS res mogoče brati kot program stranke med strankami oziroma kot predvolilni program stranke, ki si želi pridobiti čim več glasov tudi med volilci, ki niso člani te stranke.

Začeti je potemtakem treba z vprašanjem o tem, kakšen naj bi pravzaprav bil tipičen program te ali one politične stranke? Zdi se, da bi tak program, če naj bo res učinkovit tudi kot predvolilni program, moral vključevati vsaj troje segmentov: 1. Idejno samoutemeljitev ali podstat stranke, torej njeno ideologijo; 2. Globalne cilje, za katere si stranka prizadeva izhajajoč iz te ideološke podstat in 3. Konkretno predloge ali vsaj obljube, za kakšne konkretne spremembe odnosov v družbi, zakonov in ustave se namerava stranka zavzeti po volitvah (še zlasti, če bo zmaga-la), da bi se tako družba v celoti začela približevati globalnim in dolgoročnejšim ciljem, opredeljenim v njenem programu. Te segmente strankarskih programov bi potemtakem lahko za prvo silo poimenovali tudi kot: 1. Ideološka osnova programa, 2. globalni program in 3. operativni program stranke.

Če s tega vidika preberemo dokument EVROPA ZDAJ, vsekakor opazimo, da je v njem mogoče prebrati relativno malo takega, kar bi lahko razumeli kot ideološko samoutemeljitev stranke, ki se vendarle še vedno imenuje Zveza komunistov. Nekaj tega je pravzaprav samo v prvih dveh uvodnih sestavkih (Milan Kučan: *Za evropsko kakovost življenja* in Ciril Ribičič: *Zaupamo, da bi nam zaupali*), vendar presenetljivo malo ali tako rekoč nič iz običajnega ideološkega besednjaka komunističnih partij (razredni boj, boj proti izkoriščanju človeka po človeku, enakopravnost ljudi pri delitvi, delo kot najvišja vrednota, brezrazredna družba kot cilj ipd.). Tako malo je tega, da bralca obide celo nelagodni dvom, ali morda ta program zavoljo nekakšnih ne povsem jasnih razlogov celo ne prikriva izhodišč in predpostavk, iz katerih izhaja njen program? Ali zato, ker ta program ni več skladen s tradicionalno komunistično ideologijo in je treba to neskladje prikriti, ali zato, ker ZKS v dani situaciji (mišljen je predvsem jugoslovanski kontekst) ne more, ne sme ali ne upa obelodaniti izhodišč svojega programa, ki v svojih bistvenih postavkah ni več komunističen? Morda bi res morali ugotoviti, da ZKS z novim programom uvaja tudi povsem drugačna in nova idejna izhodišča svojega delovanja v prihodnje? Deloma je to vsekakor res. Po eni strani Milan Kučan kot »osnovne vrednote gibanja«, ki ostajajo v veljavi, navaja: socializem, samoupravljanje in nacionalno enakopravnost, prizadevanje za svet brez izkoriščanja itd., kot vrednote, ki pomenijo novost v programu pa posebej omenja: demokracijo, človekove pravice in svoboščine, pluralizem lastnin itd. Namesto dosedanjega zavzemanja za absolutno prednost družbene lastnine pred drugimi oblikami lastnine, je tu posebej poudarjen »pluralizem lastnin«. Ob samoupravljanje, ki je omenjeno kot epohalni civilizacijski prispevek k seznamu pravic in institutov demokracije, je kot enakovredna vrednota postavljeno tržno gospodarstvo, čeprav

je najbrž to dvoje, drugo ob drugem, težko zagotoviti. Karkorkoli že, čeprav je program v tem pogledu precej redkobeseden, je le treba poudariti, da je tradicionalno komunistične (ali realsocialistične) ideologije v njem res malo. Obenem pa je res tudi to, da v tem svojem ideološkem segmentu program pravzaprav v veliki meri ponavlja opredelitve pravkar sprejetih amandmajev k Ustavi SRS; da torej kot osnovo svojim težnjam postavlja vsaj ustavno-pravno že doseženo prehodno stanje družbe in dodaja nekaj nespornih načel.

Tem bolj pa je program ZKS širokopotezen v opredeljevanju ciljev, za katere se zavzema in se bo zavzemala, kot piše v programu, ZKS. Lahko bi rekli, da si je slovenska ZK med svoje cilje zapisala tako rekoč vse najbolj pozitivno, kar si je človeštvo utegnilo in znalo izmisliti v zadnjih tisočletjih, in da se program ZKS bere kot skoraj najpopolnejši seznam političnih, gospodarskih, kulturnih, ekoloških in vsakršnih drugih idealov, ki si jih običajno v že pluralističnih družbah med seboj razdelijo vsaj tri, štiri zelo različne politične stranke. Po tej plati ZKS vseka kor ostaja zvesta tradiciji, saj obljublja pravzaprav vse, kar velja kot uspešno in potrjeno ali kot dobro: tržno gospodarstvo, enakopravnost lastnin in delavsko samoupravljanje, politični pluralizem s parlamentarno demokracijo in socializem, ekspanzivni razvoj, poudarjeno skrb za okolje ter »družinsko kmetijo«, zadovoljitev razrednega interesa in hkrati popolno spoštovanje nacionalnih interesov itn. Skratka, ZKS je svoj program sestavila tako, da nas tako rekoč mora prepričati, da ZKS je in ostaja najnaprednejša sila, skratka avantgarda slovenskega naroda v prav vseh pogledih. Glede te samoopredelitve potemtakem ZKS ostaja zvesta sama sebi, le da tokrat tega ni eksplicitno zapisala v svoj program. Po drugi strani pa bi ravno vsled tega lahko celo rekli, da gre pravzaprav za neke vrste nedemokratičnost, saj si je skoraj nemogoče zamisliti stranko, ki bi lahko v svoj program, če naj bi bil demokratičen, zapisala karkoli pomembnega, česar ni zapisala v svoj program že ZKS. Kot da bi ZKS pravzaprav natihome želela vse Slovence prepričati, da v resnici drugih strank ne potrebujejo, saj jim vse, kar res kaj velja, obljublja že ona. Iz tega pa tudi sledi, da so vse druge stranke vnaprej podvržene sodbi, da ne ponujajo nič posebnega, da ob vseobsežnosti ciljev in prizadevanj ZKS pravzaprav ni pravega mesta zanje in potrebe po njih, in da zato tudi ne morejo biti dejansko enakopravne z ZKS. Treba je skratka ugotoviti, da se v tem prilaščanju vsega pozitivnega, izpričuje tradicionalna težnja ZKS, da pokrije in si na nek način prisvoji vsa pozitivna stremjenja slovenskega ljudstva v celoti in se še nadalje predstavlja za vodilno in edino res poklicano vodilno silo slovenskega naroda. Po tej plati je mogoče dokument EVROPA ZDAJ razumeti celo bolj kot neke vrste načelni proglas o posebnem zgodovinskem in celo nadzgodovinskem pomenu ZKS za Slovence in Slovenijo in manj kot dejanski program stranke med strankami.

Da pravkar zapisana trditev verjetno drži, priča tudi to, da je program, ki želi biti (gl. str. 27) tudi »podlaga« za nastopanje ZKS na volitvah 1990, tako rekoč popolnoma nekonkreten. Lahko bi rekli, da program ZKS obljublja volilcem vse in celo marsikaj, kar je med seboj v nasprotju, po drugi strani pa nič ali vsaj malo res konkretnega. Zelo malo je namreč v tem programu gesel, po katerih bi bilo moč sklepati, kakšne in katere nove zakone bo ZKS predlagala, če zmaga na spomladanskih volitvah. Če se bralec posveti, recimo, ekonomskemu delu programa, lahko ugotovi, da se ZKS zavzema tako za velika kakor tudi za majhna podjetja, za družinsko kmetijo in za podjetništvo v kmetijstvu, za farme in za ekološko ohranjanje naravnih posebnosti Slovenije, za to, da postane tudi lastnina podlaga za pravico do upravljanja in za samoupravljanje itd. Ne da bi dvomili

v dobre namene sestavljalcev in v njihovo pripravljenost, da ZKS res pristane na enakopravni volilni spopad vseh zainteresiranih političnih subjektov v Sloveniji, pa se vseeno zdi, da si ZKS za zdaj v zvezi z volitvami še ne zastavlja odločilnih vprašanj. Če bi si jih, bi bil verjetno njen program manj načelen in vseobsegajoč glede globalnih usmeritev in veliko bolj širokosrčen glede obetov za »jutri«. Večino volilcev najbrž le bolj zanima, kako bo čez leto, dve ali tri oziroma, kaj namerava stranka, ki jih snubi, naj glasujejo zanj, storiti zanje tako rekoč takoj po volitvah: ali jim bo zmanjšala davke ali ne, ali bo predlagala podaljšanje porodniških dopustov ali ne, ali bo zahtevala zmanjšanje carin za uvožene avtomobile ali ne, ali bo takoj predlagala zakon o obveznem instaliranju čistilnih naprav za vse tovarne, ki odvajajo onesnažene vode ali ne itd. Nekaj te vrste konkretnih predlogov preberemo v programu ZKS v poglavju o izobraževanju in še tu in tam kak paber (o odstotkih narodnega dohodka za to ali ono dejavnost ipd.) in to je skoraj vse. Za predvolilni program, ki res želi pridobiti volilce, najbrž premalo. Razen seveda, če ZKS res misli, da bodo ljudje glasovali zanj ne glede na to, kaj jim obljublja oziroma, če v resnici le ne računa na res demokratične volitve?

VILI REZMAN

## Poskus izstopa iz nesodobnosti

(nekaj tez)

Geslo osnutka programskega dokumenta za 11. kongres ZK Slovenije »ZA EVROPSKO KAKOVOST ŽIVLJENJA« skupaj z naslovom novega časopisa »EVROPA ZDAJ!« (Z JUGOSLAVIJO K EVROPI) precej natančno historično situira sam program. Izven tega konteksta pa razprava o in ob osnutku tudi ne more biti dovolj relevantna. Sintagma »za evropsko kakovost življenja« v grobem govori o naši odgovornosti za vzpostavitev pogojev za tak način našega življenja, ki bo kvalitativno in ne zgolj geografsko evropsko. Da hočemo »k Evropi« (zopet v onem prvem, kvalitativnem pomenu) »zdaj«, je samo metafora, ali bolje evfemizem, ki nas opozarja na našo historično nesodobnost. Za samoprepoznavanje našega časa ter programskega osnutka lahko parafraziramo neko Marxovo misel, ki govori o »idealnem podaljškem zgodovini«, v katerem je moč biti« filozofski sodobnik sedanjosti, ne da bi bil hkrati njen historični sodobnik.« To, da vsi štejemo 1989. (koledarsko) leto, ne govori o naši historični sodobnosti; pač pa je poskus »idealnega podaljška« (osnutek) izrecna zahteva, da se emancipiramo od naše dozdajšnje zgodovine.

O vstopu v Evropo govorimo danes v Jugoslaviji tako rekoč vsi. Le da eni nekolikanih triumfalistično, tako, da si umišljajo, kako je to mogoče izpeljati na »svoj način«, drugi pa z večjim smislom za realnost. Stavek »Z Jugoslavijo k Evropi« terja še eno historično umestitev. Ni dovolj zavedati se občega razvojnega zaostanka – zavedati se moramo različnosti razvojnih zaostankov v epohi premene sveta. V pomoč pri razumevanju tega so nam lahko Heglove besede: »Te velike epohe svetovne zgodovine . . . sta se udeleževali le dve ljudstvi . . . naj sta si še tako

nasprotujoči, ali pa ravno zato, ker sta si nasprotujoči. Drugi . . . notranje niso bili udeleženi, pač pa politično, tako vlade kot ljudstva sama.« Odveč je podrobneje razčlenjevati, kako je Hegel pisal o čisto drugi dobi, čisto drugih ljudstvih, kako je v bistvu takrat šlo za vsebinsko vistosmerjenost, danes in pri nas pa za antipode. Tisto, kar metodično lahko pomaga, je sama notranja struktura njegovih misli: velika epoha – dve ljudstvi (koncepta) – in notranja neudeležba drugih.

Dasiravno osnutek programa ni bil pisan samo za partijsko članstvo in vabi k razpravi in sodelovanju vse politično angažirane, je vendarle odločilnega pomena, na kakšen (verbalni in praktični) odmev bo naletel med komunisti. Geslo »z Jugoslavijo k Evropi« razkriva tudi njegovo težnjo biti afirmativen ter integrativen preko meja prevladujoče nacionalne in republiške narcisoidnosti. Pomemben je zategadelj (slovenski in jugoslovanski) partijski referenčni okvir.

Vpogled v to, kaj moremo pričakovati, nudijo raziskave o strukturi javnega mnenja v ZKJ (I. Šiber, V. Obradović . . .). Velika mera opreznosti v interpretaciji dobljenih podatkov je še kako potrebna, pretirano relativiziranje osnovnih značilnosti pa je zagotovo odveč. Interpretativne težave niso toliko strokovnega značaja, kolikor jih povzroča turbulentnost razmer in procesov pri nas. Ni nobenega dvoma, da so podatki, stari komaj štiri mesece, že v marsičem zastareli. Prav tako ni dvoma, da so dogodkovno, aktualno situacijsko pogojeni. Poseben interpretativni problem predstavljajo različni diskurzi, ekvivokacije, ki otežujejo primerjave. Medtem ko so ponekod pojmi, ki so v polju racionalnega vsem dovolj jasni (miting, diferenciacija, enotnost, revolucija . . .) evforično ponotranjeni, so drugod averzivno odklanjani. Posamični »pojmi«, ki so sicer racionalno napojasneni (nestrankarski politični pluralizem v okviru SZDL) pa še vedno obremenjujejo dialog. Dodajmo še javnomnenjski daltonizem, ustvarjen s pomočjo pretežno enostranskega in mestoma celo nasilniškega funkcioniranja javnih občil, in zmeda se zdi popolna. Izza vsega tega zamegljevalskega balasta in nekaterih premikov na deklarativni ravni se žal jasno izrisujejo procesi razdvajanja ter dobesednega razsipanja.

Struktura javnega mnenja znotraj ZKJ je jasno razpoznavna z ozirom na »nacionalno-republiško« determiniranost. Determinanta nacionalno-republiško zadnjih nekaj let eksponenčno krepi svojo moč. Očiten je vpliv masovnih medijev, ki so v posamičnih okoljih celo zgolj stopnja emanacije vodstva. Stopnja liderske personifikacije nacionalnega-republiškega spominja na versko vznesenost, javno mnenje pa je prej oktroirano kot spontano. Partije nastopajo kot nacionalni-republiški reprezentanti, pospešujejo ustrezno homogenizacijo, formira se združeni blok vodstva, akademske desnice in vulgusa, kar vse rezultira v ekskluzivizmu in konfliktih.

Raziskave kažejo, da je hrbtna plat nastajanja svojevrstnega nacionalnopartijskega korporativizma zadnjih petih let izginjanje socialno-razredne identitete. Razlik, determiniranih s socialnim položajem, ni moč povsem zanikati (zlasti kar zadeva neposredne eksistencialne probleme, stiske in travme), vendar so bistveno manjše od tistih, katerih izvor je nacionalno-republiški. Socialna utemeljenost političnega mišljenja glede globalnih tem se v zadnjih letih izgublja do nivoja nepomembnosti v tekočem letu. Če so bile razlike med članstvom in vodstvom (partijsko birokracijo) pred leti še omembe vredne, so se zdaj transformirale v razlike med nacionalno-republiškimi partijami, notranje pa so se razblinile. Vse to ne govori v prid znotrajstrankarske demokracije, zlasti pa ne v prid ideološkimi artefaktom »jugoprojektov«. Enotne ZKJ preprosto ni in je ni mogoče vzpostaviti – vsi takšni poskusi so dokazano razsipanje energije, nesmiselna in nepotrebna entropija.

Najnovejša politična fenomenologija na vnanji ravni kakšno posamičnost lahko omili, vendar je potrebno imeti v mislih, da aktualna pred in kongresna dogajanja

še z ničemer ne prestopajo ravni izjavljanja. V mislih je potrebno imeti tudi, da kongresi sami sodijo v dobo agonije, kar dodatno osvetljuje situacijo. Zagotovo je vse premike v smeri k demokraciji neupravičeno razlagati kot hipokrizijo ali izsiljeni korak v brezupu. Težko pa bi bilo razvrščanje doslej še ne dovolj opredeljenih (»neuvrčenih«) nacionalno-republiških partij pojmovati kot kaj več od naraščanja globalne bipolarnosti. »Jugoslovanska sinteza«, katere protagonist bi bila enotna ZKJ, se zdi nemogoča in tega se programski osnutek jasno zaveda.

Posamične izpostavljene karakteristike so distribuirane znotraj vse ZKJ. Z različno intenzivnostjo, v različnem obsegu (in pogosto z zaobrnjenimi predznaki) a na istih strukturnih nivojih. Ena takšnih značilnosti vseh delov, ki so jo pokazale nedavne raziskave, je »konservativno-avtoritarni sindrom«. Marxovo spoznanje izpred stoletja in pol, da »vladani ne morejo odpreti ust, ne da bi govorili o odpravi stare oblasti«, ni ostalo prikrito. Tudi to ne, da se je treba vrniti na staro, saj »rodu govorečih ljudi ne bo mogoče vladati«. Sklep je preprost: »Suženj naj molče služi... Molk je edino pomagalo.« Najboljši podaniki so pač molčeči in politično obstruirani podaniki. Najbolj drastična (»modernizirana«) posledica je do skrajnosti pripeljana politična neenakost, najadekvatneje simbolizirana s politično diferenciacijo in njenimi čisto civilnimi posledicami. Partijska »fasciniranost od (nasledne) oblasti«, ki ničemur izven sebe ne zmore priznati politične polnoletnosti, se polagoma skrkne nase. Ta trajna, nedemokratska rigidna drža v dobri avtoritarni maniri, kakor jo je analiziral Adorno, je primernejša za identifikacijo sovražnika kot vzpodbujanje razvojnih potencialov. V pozabo je šlo Kantovo opozorilo, ki pravi: »Nobeno obdobje se ne more zediniti in se zarotiti, da bo naslednje spravilo v stanje, v katerem mu mora postati nemogoče, da bi svoja spoznanja razširilo, očistilo zmot in nasploh napredovalo...« (Priznajmo vendar, da ponekod kljub sklicevanju na eno samo in brezprizivno resnico sploh »ne gre za resnico, ampak za zmago«. In sicer za zmago, priborjeno »z dovoljenimi in nedovoljenimi sredstvi«, kakor je zapisal Schopenhauer; v znanem novoreku pa se temu reče, da bomo cilje (zmago) dosegli »statutarno ali nestatutarno, institucionalno ali neinstitucionalno.« Za to so potrebne »revolucije«, šikane, heroji in aklamativna demokracija.) Konzervativizem, ki se je razrasel po celotnem družbenem tkivu in mu je ljubša socialna varnost na spodnjem pragu kvalitete življenja kot razvojno tveganje, pa je skupaj z avtoritarno (ne zgolj partijsko) politično kulturo in ekskluzivizmom slab garant demokratične družbene reforme. Pahnjenost v reforme je za pretežno rigidno, antipluralno partijsko kulturo sprejemljiva od tistih meja obstoječega sistema, ki še ne ogrožajo pripetosti na oblast. Od tod naprej se prične napad na samo Zgodovino in njene pridobitve. Lefortov »prazen prostor« je za povprečno partijsko zavest fantazma neobstoječega.

Etabilirana ideologija-politika je bila brezprizivni demiurg, ki konstruira vsoto družbeno realnost. Prizadevanja za reforme so tako sama po sebi prizadevanja za rahljanje ideologije-politike, katere še vztrajajoča akcijska motiviranost je izrazito regresivna. Premiki v smeri demokracije, pluralizma, utemeljevanja novega na civilizacijskih standardih, pri čemer je še največ smelosti v ZKS, vlivajo zadostno mero optimizma. Terjajo pa tudi ustrezno pospešitev zaradi znanega zamudništva in previdnosti.

Kdo je torej »adresat« osnutka programa, če se osnutek sme prepoznati kot razvojno usmerjen »idealni podaljšek zgodovine«, in če raziskave pravilno ugotavljajo konzervativnost ter razcepljeno občo bit partije? Če razvojne vzpodbude, zavzemanje za legitimnost razlik... zadevajo ob egalitarizem ter unitarnost? Če bipolarnost konceptov razbija namesto da bi demokratična politika ob tem, »da

mora ohranjati različnost znotraj civilne družbe... hkrati ustvarjala neko mero enotnosti ali 'obvezujočnosti' politične avtoritete«, kot pravi C. Offe?

Vsaj en odgovor je bil že dan in se glasi, da je bil osnutek pisan tudi za »potencialno članstvo«. Osnutek izrecno o tem: »V ZKS se lahko vpiše vsakdo, ki sprejema njene glavne programske cilje, statut in plačuje članarino. Odpiramo se torej vsem, ki v ZK želijo delovati.« Toliko manj je zato sprejemljivo nadaljevanje: »Od čebinskega manifesta naprej smo nedvomno bili in ostali ne le organizacija vseh izkoriščanih, ampak tudi nacionalna politična zveza, ki daje slovenskemu narodu in ljudstvu Slovenije v celoti na razpolago vse svoje sile«. Docela nesprijemljiv pa je alternativni dodatek: »Zveza komunistov Slovenije ostaja organizacija, ki izraža predvsem delavsko-razredne interese.«

»Dejanje na razpolago« vseh svojih sil zveni nekolikanj avtoritarno, zavezano višjim ciljem – z elementi žrtvovanja, herojstva in dominacije kolektivitete. Da bi bili organizacija, ki izraža predvsem delavsko-razredne interese, pa zveni sploh arhaično. Najprej osnutku ni nič lastno, da bi sprejel funkcijo socialno-političnega izražanja, ampak sam hoče imeti tudi kreativno moč, sposobnost umne kreacije z jasnim občutkom odgovornosti. Drugič pa, ZKS se ne bi smela pretirano obremeniti z navezanostjo na »predvsem delavsko-razredne interese«. Niti zgodovinske reminiscence niti občutek socialne pravičnosti in sočutja je ne bi smel »prikleniti« na sloj ali razred, če hoče biti stranka družbene prenove in če ve, da sam socialni položaj ni že apriori dejavnik razvoja. Še posebej pa si mora biti na jasnem o sedanjosti, skupaj z njenim egalitarističnim sindromom itn. vred. Resnično bo morala biti odprta vsem, ki sprejemajo njene glavne programske cilje in želijo v njej delovati. Tako programski osnutek nagovarja k oblikovanju nove socialne podprtosti, ki bo trans-slojevsko strukturirana. Zanj bo morebiti bolj značilna mrežasta puntualnost od socialne slojevitosti. Ena nevarnost, ki se je bo treba obvarovati, pa tiči za takšnim pojmovanjem. Namreč nevarnost, da bi se ujeli v Heinejevo zanko in si domišljali, da imamo v osnutku »v svojem naskakovanju obstoječega za voditelje najnaprednejše duhove, filozofe velike šole«, ki »od doktrine prehajajo k dejanju, zadnjemu smotru vsakega mišljenja« in ki druge osrečujejo s formuliranjem programa. Kako se končajo takšne avanture, ko se program »orientira« na svojega izvrševalca, se lahko poučimo na izkušnjah še nepreboljenega realnega socializma, ki je avtonomnost civilne družbe (naše edine realne integracijske možnosti) pogoltnil na način ideološko politične dedukcije sveta življenja.

LEO ŠEŠERKO

## Ni evropske kvalitete življenja brez Evrope

Boljševiški asketizem, ki je bil tako rekoč še včeraj značilen že za knjižno podobo prejšnjih partijskih programov, se ob pogledu na bogastvo barv in papirja lahko zdi le kot minula mora. Zanj so bila značilna tudi povsem brezosebna stališča v suhoparnem jeziku, v katerem so bili vsi problemi in vprašanja neusmiljeno objektivirani. Tu pa je pred bralcem program, ki naj s svojim vizualnim

bogastvom, osebnim, skoraj intimnim nagovorom in mladostjo njegovih glavnih akterjev doseže dvoje: pri članih ZK, ki so v velikih, osvobajajočih spremembah prišli skoraj ob dah, naj ponovno ustvari politično samozaupanje ter prepričanje v prihodnost grupacije, ki ji pripadajo; pri drugih pa ustvari spoštovanje in upoštevanje, tako s svojim zunanjim videzom kot s kratkostjo in jasnostjo vsebin.

Vizualno je program nedvomno profesionalni uspeh, ki se ga ne bi mogla sramovati nobena politična grupacija na današnji slovenski sceni. Reči je mogoče, da je celo strel čez cilj, kajti to vizualno razkošje pri ekološko osveščenih bralcih zbuja slabe asociacije: koliko dreves je bilo treba podreti za ta fini papir, koliko barv je ob tiskanju steklo v potoke in reke, koliko energije je bilo potrebno, in zato strupenih plinov za proizvodnjo elektrike v Šoštanju ali Trbovljah, da je bila realizirana množica raznobarnih tiskov.

Poglavje, ki je v tem programu posvečeno okolju, je v nasprotju s konceptom njegovega natisnjenja. V tem se izraža tudi glavni problem ZK in njenega programa: kako doseči zaupanje pri članih in volilcih. Spominja namreč na prizore iz filma bratov Marx, ki sproti podirajo, kar si z naporom prizadevajo postaviti pokonci. V tem je neka neizogibnost. Kajti Zveza komunistov je na tisoč in en način prepredena z oblastjo, od najvišjih državnih nivojev do zbiralnic mleka in prodajaln umetnih gnojil. Po teh drobnih poteh se vanjo vrivajo in v njej ohranjajo stari družbeni koncepti, vrednote in prakse.

Hkrati pa ta program ne prenese pogleda le iz ene, privilegirane perspektive, pa naj je še tako samoumevna. Kajti v verižnem padcu domin vzhodnoevropskega realnega socializma, ki se mu upirata samo še Milošević in Ramiz Ali, je ta program na pravi poti v parlamentarni politični sistem. Kar pa zadeva notranje organizacije partije, se izrecno odpoveduje načelu demokratičnega centralizma, ki je omogočalo koncentracijo politične moči v stranki v nekaj maloštevilnih rokah. S tem pa seveda odsotnost notranje kontrole v stranki, ki je zato po vseh deželah, kjer je vladala, drsela v korupcijo, splošno brezpravje in k privilegijem maloštevilnih. Padec starega režima v vzhodni Nemčiji je v tem pogledu prinesel množstvo razsvetljujočih detajlov.

Odpoved demokratičnem centralizmu, ki je bil v resnici vselej centralizem, ne pa demokratičen, zastavlja vprašanje, kdaj bodo člani partije dobili glas in besedo. Doslej je volil in odločal CK, ki je reproduciral sam sebe in bil v odnosu do članstva, kot riba do vode. V tem pogledu program molči. Na kongresih se je vselej izpričevala volja in moč vodstva, tudi ko se je spustilo v reforme. Opustiti demokratični centralizem bi torej v resnici zahtevalo neposredno odločanje članstva v bistvenih vprašanjih. To pa je tisti način političnega delovanja, ki ga najbolj odločno uveljavljajo Zeleni.

Program ZK hoče biti konstruktiven. Postavljen je po načelu: čimveč sprememb s čimmanj zamerami. V tem je njegova notranja omejenost. Seveda je perspektivno, če se avtorji programa zavzemajo za enodomno republiško skupščino, za neposredne in tajne volitve, za preiskovalne odbore v skupščinah, za razvoj hribovitih in obmejnih območij Slovenije itn., toda vse to bo postalo in ostalo zgolj fraza, če ne bodo identificirani tisti, ki hočejo drugače. Lahko rečemo, pustimo včerajšne zamere ob strani, razen tam, kjer je šlo za nezakovitosti oz. kazniva dejanja. Toda člani ZK danes v skupščini in drugje pri praktičnem odločanju največkrat ravnajo, kot da pričujoči program ni program njihove politične stranke, ali pa kot da bi pripadali neki neidentificirani stranki, ki s svojim programom ne upa pred javnost.

To je bil tudi razlog za usahnjenje okrogle mize novih in starih političnih

subjektov v Sloveniji. Gotovo eden največjih neuspehov ZK oziroma SZDL, ki bi imela priliko s spoštovanjem sklepov te mize dokazati življenjskost predloženega programa. Tako pa smo zdaj pred trmoglavim nastajanjem dvopartijskega političnega prostora, v katerem se utegne zgoditi, da bodo spačenosti političnega obraza Slovenije, zlasti kar zadeva večinski volilni sistem, prešle eventuelno v roke podpisnikov majniške deklaracije, ki jih utegnejo rade volje ohranili naprej, saj jim bodo zagotavljale ekskluzivni položaj.

Pred tremi leti je SZDL organizirala plebiscitarno konferenco o energiji, okolju in varčevanju. Edini rezultat je bil sklep o moratoriju na gradnjo jedrskih elektrarn, pa še ta ni bil oprijemljiv z določitvijo roka. Trda varianta industrijskega razvoja Slovenije in Jugoslavije je ostala dejstvo, potrjeno s kadrovsko izboro ene in druge vlade. Težko bi danes našli garnituro, ki bi lahko uveljavila ekologiji bolj nenaklonjeno stališče, kot ga uveljavljata sedanja slovenska in jugoslovanska vlada. Za vsako ceno hočeta razvoj s kapitalno in energetske intenzivnimi investicijami in ne razumeta, da bruto nacionalni produkt ni vse. Daje povečanje umrljivosti zaradi slabega zraka, vode in hrane, ter širjenje bolezni dihal in raka, devalvira vse uspehe pri povečanju proizvodnje.

Ekološki del programa je očitna žrtev celotnega koncepta. Kaj nam pomaga zavijanje oči k nebu, da želimo izboljšanje, ko pa ni niti zabeležno, da postaja Slovenija industrijsko smetišče Evrope, ki zaradi varovanja okolja seli umazane industrije v sosednje regione, kamor spadamo tudi mi. Ena konkretna zahteva za ustavitev izpuščanje odplak v reko, in njena uresničitev, ali za ustavitev polucije zraka in zemlje, je vredna več kot lepa zgodba o tem, da se izteka stari obrazec industrijskega in družbenega razvoja. Izteka se že dve stoletji, naj se izteče.

Pri tem pa ZK v zadnjih mesecih ni niti enkrat konkretno in odločno podprla predlogov Zelenih v skupščini Slovenije za rešitev biotopov. Očitno je demokratični centralizem za člane ZK v skupščini Slovenije odpovedal že zdavnaj prej, preden je bil s tem novim programom formalno anuliran. Kajti edino tako si je mogoče razlagati neverjetno nepopustljivost pri ohranjanju industrijskih postopkov, polucije, ki se je evropska gospodarska skupnost z učinkovito zakonodajo otepa in rade volje prepušča sodelovanje Sloveniji in Jugoslaviji v teh proizvodnjah.

Pasaže programa, ki govorijo o ustreznem diferenciranem obdavčenju proizvodov in energetskih virov, zvenijo danes, ko je ravnokar vlada sprejela sorazmerno najvišje cene za plin in neosvinčeni bencin, kot cinizmi. Ali pa je cinizem ravnanje vlade, v kateri sedijo skoraj izključno člani ZK.

Program je torej v precejšni meri v nasprotju z ravnanjem tistega dela ZK, ki se sonči v oblasti. Kot tak lahko pomeni žalno koračnico praktikam tega dela članov ZK, in seveda njihovi oholosti, nekultiviranosti, neevropskosti, lahko pa pomeni tudi samo milno peno, ki jo potrebuje vsaka stranka, če eno razlaga, drugo pa počne.

Ravnanje novih političnih strank, ki bodo z aprilskimi volitvami prišle v sedlo oblasti, bo zato treba bolj meriti po njihovem praktičnem ravnanju v zvezi z okoljem, večinskimi volitvami, toleranco do nazorskega in mnenjskega pluralizma, kot je potrebno danes slovensko Zvezo komunistov meriti z njenim lastnim programom.

To seveda ne bo preprosto, ker bo najboljši politični odgovor na Miloševićeve grožnje in izsiljevanje slovenske vlade narodne enotnosti, pač glede na delež doblih glasov po strankah.

## Za humani socializem

Programski dokument simbolizira konec ideologije političnega voluntarizma, monopartizma, stalinske karizme voditeljev, partijskega dogmatizma, pa tudi konec oblastniških struktur, ki so imele (ali mislile, da imajo) v zakupu vednost in modrost komunizma in socialistične politike. Novi »manifest« se obrača na ljudstvo, na vse sloje slovenske populacije in obetavno kaže »izvoljeno deželo«, evropsko skupnost »svobobodnih narodov« in skuša slovenskega človeka vkrcati na »vlak evropsko najrazvitejših«. V tem povsem novem – za komunizem nepojmljivem – diskurzu zapisuje cilje in vrednote humanega socializma: človekove pravice in svoboščine, svobodo in varnost, socialno varnost, višjo življenjsko raven, evropsko kvaliteto življenja, družbeni, nazorski in politični pluralizem, demokracijo, samoupravljanje in soupravljanje ter še nekatere družbene cilje, ki naj bi Slovenijo in Jugoslavijo preobrazili v »odprto demokratično evropsko socialistično državo«.

»Manifest« je (podobno kot čebinski) naslovljen na slovenski narod. Seveda pa primerjava ni možna, ker je bil čebinski manifest dramatični poziv izkoriščenemu in okovanemu slovenskemu človeku v najbolj mračnih dneh prihajajoče nacistične kataklizme, sedanjí pa meri na združevanje slovenskega ljudstva v nekoliko manj mračni prihodnosti možnega vračanja avtokracije in eksplozije nacionalizma v SFRJ. Združevanje je zasnovano na temeljih sodobnega programa evropske socialistične levice. Možno je seveda ugovarjati, da je program predvsem predstavitev programskih ciljev prerrojene Zveze komunistov na predvečer volitev in da kot tak vsebuje tudi utopične volilne obete in demokratične »puhlice«, kot ga ironizirajo nekateri kritiki. Možno je tudi opozoriti, da je kot proglas preveč usmerjen na jutri, manj pa na neke dolgoročneje razvojne spremembe in zgodovinske cilje. Kot tak ima res preveč optimističen ton, mladostno nezreli vizionarski pridih, morda celo »pravljичnost volilnega plakata«, kot razglašajo opozicijski kritiki.

Nedvomno pa imajo prav tisti kritiki, ki opozarjajo na surovo realnost, v kateri živimo, na razkorak tega vizionarskega dokumenta s trdo politično, ekonomsko in socialno stvarnostjo Slovenije, še bolj pa Jugoslavije. Kritiki opozarjajo, da programski dokument ne temelji na socioloških in politoloških analizah, ki kažejo na izjemno zapleteno ekonomsko in politično krizno situacijo v jugoslovanski družbi. Avtorji so tudi »spregledali«, da je marksistična politološka misel že v šestdesetih letih razvila kritiko sovjetskega modela družbe kot identične, harmonične celote in uveljavila spoznanje, da je tudi vsaka socialistična družba neidentična, konfliktna, neharmonična skupnost, in da so konflikti lahko nujna razvojna sestavina in generator družbenih sprememb. To pa mora biti bistveno izhodišče slehernega razvojnega projekta, če ne želi ostati utopizem in skojevski voluntarizem. In prav teh znanstvenih premis ni v dokumentu, oziroma niso jasno eksplicirana družbena protislovja, konflikti ter »neprijazna« ekonomska in politična stvarnost.

V omenjenih šestdesetih letih smo tudi že žigosali avtokratsko politokracijo in birokracijo, uveljavljali mnenjski pluralizem, svobodno javnost in »namigovali« na politični pluralizem – kljub vsem nevarnostim ekskomunikacije iz kroga spoštljivih vernikov marksizma v boljševiski verziji. Mislim torej, da v dokumentu manjka kritika socialistične plutokracije, o kateri je pisal že Kidrič tik pred smrtjo, da

idealizirajo človeka in naravo ter da ne izhajajo iz surove realnosti življenja, ki si samg piše zakone razvoja oziroma kaže na ekonomske, socialne in politične determinante, krize in konflikte. Priroda in družba nista »prijazni«, marveč sta podvrženi zakonom preživetja, selekcije, konfliktov, bojem in entropiji.

Če bi premislili stvarnost, v kateri živimo, bi moral program ne samo kazati v razvito Evropo, marveč bolj ostati na tleh srednje razvite balkanske Jugoslavije, ki vedno bolj razvojno zaostaja za sosednjo Avstrijo, Nemčijo, Italijo in drugimi visoko razvitimi evropskimi deželami. Stvarnost pa je ta, da v znanosti, tehnologiji, izobraževanju, pa tudi v proizvodnih procesih (robotiki, mikroelektroniki, organizaciji, menedžmentu itd.) izjemno zaostajamo za Evropo. Nekateri kazalci kažejo, da se ta prepad celo povečuje, na nekaterih področjih celo usodno. O tem problemu je nekaj govora v programskem sklopu o gospodarstvu, zelo malo pa v oddelku o znanosti, izobraževanju in kulturi.

V Jugoslaviji se bije neizprosni boj med dvema (ali celo več) razvojnimi programi, ki polarizirajo združeno delo, politiko, narode in narodnosti. Dnevno se »dogajajo« konflikti med tradicionalnimi, socialno ogroženimi strukturami delavskega razreda (zlasti v nekaterih manj razvitih republikah) in med razvojno usmerjenimi deli delavskega razreda (vključno s sodobno tehniško inteligenco). Raziskave kažejo, da se večji del delavskega razreda v Jugoslaviji čuti socialno ogroženega in da zaradi tehnološke zaostalosti, organizacijske neracionalnosti in nizkega standarda vidi izhod iz krize v modelu egalitarnega socializma in močni federalni državi. Ti proletarski sloji so lahko – kot vidimo vsak dan – lahek plen nacionalističnih demagogov in jurišnih skvadrstov. Visoko pesem demokracije, ki prihaja iz slovenskega zapada, ne vidijo kot zvezdo repatico, marveč prej kot ogrožanje socialne eksistence in nacionalne identitete.

Politični pluralizem in večstrankarstvo v kakršnikoli obliki je drugo temeljno področje konflikta v Jugoslaviji. Večstrankarstvo je nesprejemljivo za nekatere republike in republiške Zveze komunistov, ter sproža usodne polarizacije. Raziskave so razkrile, da se v nekaterih okoljih trdovratno ohranja tradicionalen model kompartije s poudarjenim avantgardnim načelom in unitarističnim razumevanjem demokratskega centralizma. Ukinitve tega modela je povezana z življenjskim obstojem nekaterih struktur politokracije v politiki in v institucijah države. Dokument ZK je izhodišče slovenskih delegatov na kongresu ZKJ in kasneje; zato se odpira vprašanje, ali dovolj računa z jugoslovansko stvarnostjo, z možnostmi dialoga o temeljnih programskih izhodiščih ali pa je zavestno tempiran na shizmo? Vsekakor so tudi v prihodnje dane možnosti za oblikovanje vsebine, ki bi gradila na načelih transkulturne mediacije in omogočala dialog. Če pa bo Zveza komunistov pogovor gluhih, spopad programskih usmeritev, boj nacionalno usmerjenih karizmatičnih osebnosti, bo to konec nekega zgodovinskega gibanja, ki smo ga označevali za komunizem in socialistično demokracijo. Po vsej verjetnosti bo surovi spopad – če ne bo elementov političnega kompromisa – evoluiral v boj za pokoritev nasprotnih protagonistov programskih usmeritev.

Vsaka politična stranka mora računati s svojo socialno bazo, na katero se opira ali iz katere izhaja (kot na primer angleški laburisti ali italijanski komunisti ali avstrijski socialisti, ki vsi izhajajo iz delavske baze). Nekatere stranke so koalicija političnih, nacionalnih in drugih skupin, ki potem bijejo skupni boj za zmago na volitvah in za oblast. Kljub temu pa se opirajo na določene družbene razrede, sloje ali skupine. Programski volilni dokumenti seveda zamegljujejo svoje »razredne« (v sodobnem smislu) korenine, da bi pritegnili čimveč volilcev za svoj program. To je volilna geometrija, ki danes ne more več preslepiti kultiviranega volilca. Tudi

osnutek programskega dokumenta ZK nekoliko zamegljuje svoje korenine: eksplicitno ne naglašja več, da ZK izhaja iz delavske osnove in da združuje danes tisto, kar bi lahko imenovali sodobno pojmovani delavski razred, se pravi tako polproletarce, tradicionalne mezdne delavce (ki tudi danes žive na robu življenjske eksistence), pa visokokvalificirane delavce, tehnike, informatike, tehnično inteligenco, znanstvene delavce in vse druge sloje delovnega ljudstva (ki jih ne moremo imenovati kar »zaposleni«), pa tudi kmete, študente, ženske. Marketinška barvna slika srečnih rudarjev v čeladah ne more kazati na korenine – je prej plakat iz realsocialističnih programskih naivk.

V tematskem sklopu »Zveza komunistov za demokratični socializem« je ta dilema drugače opredeljena: od čebinskega manifesta so komunisti nedvomno ne le organizacija vseh izkoriščanih, ampak tudi »nacionalna politična zveza«. Kot alternativni dodatek pa je v dokumentu omenjena zveza kot organizacija, ki izraža predvsem delavsko-razredne interese. Dokument nedvomno sledi duhu čebinskega manifesta, ki je izhajal iz interesov delovnega ljudstva, obračal pa se je na vse slovensko ljudstvo in skušal izraziti interese slovenskega naroda v tistih mračnih dneh. Lahko torej razumemo, da dokument vendarle opredeljuje neke temeljne ciljne skupine: sodobni delavski razred (čeprav ga eksplicitno teoretično ne opredeli), kmečki sloj, mladino, žene, predvsem pa sodobno tehnično inteligenco, ki naj bi odpirala pot v Evropo. Če je ta slojna struktura le nekako razvidna, je vendarle premalo definiran pojem sodobnega delavskega razreda, ki v Sloveniji vključuje ne le kvalificirane delavce, marveč tudi tehnično in drugo inteligenco; premalo pa meri na probleme nekvalificiranih in polkvalificiranih »mezdnih« delavcev, na imigrante iz drugih republik, na precejšnje sloje delavskega razreda, ki žive na marginah političnega, informacijskega in kulturnega dogajanja, nekateri pa tudi v »barakarskem« socializmu. Poleg tega ima Slovenija podobne nerazvite predele, kot južne republike.

Nerazčlenjena je tudi politična struktura: dokument naj bi združeval socialistično levico: od tradicionalnih levih skupin do socialistov in socialdemokratov, nekoliko pa cilja tudi na demokrate in liberalno inteligenco. Ta nazorska in politična pahljača pa bi težko našla skupno politično platformo za pot v razvito Evropo. Predpostavljamo lahko, da bi bila taka politična strategija nekoliko naivna. V Sloveniji so (podobna na Hrvaškem in drugje) že povsem jasno opredeljene politične grupacije (pa naj se imenujejo zveze, stranke ali kako drugače). Te politične »stranke« se navezujejo na evropske stranke in svetovne internacionale, tako da imamo v zasnovi tudi pri nas že vidno klasično evropsko večstrankarsko strukturo. To pa pomeni razvrstitev političnih subjektov od skrajne levice, prek sredinskih socialdemokratskih grupacij do demokristjanov, pa tja do ekstremne desnice. Podobna politična struktura se kaže tudi v bivših ljudskih demokracijah, od Poljske do Madžarske.

Očitno je, da bodo vse politične skupine iskale svojo volilno in člansko bazo v tistih socialnih strukturah, katerih interese bodo artikulirali, in jih skušali uveljaviti v boju za oblast in na oblasti. Tako se nam pahljača mnenjskega pluralizma, ki smo jo opredelili že v šestdesetih letih, sedaj kaže v obliki izoblikovanih političnih subjektov, ki so dobili svojo domovinsko pravico po krizi in polomu »boljševiške« programske strategije. Čeprav so možne programske povezave in koalicije skupin, zlasti v okviru Socialistične zveze, je povsem očitno, da se bodo v prihodnosti politične skupine še bolj izdiferencirale, iskale in uveljavile lastno identiteto in jo prezentirale v volilnih in drugih javnih spopadih.

Začenja se boj »strank« za prezentiranje svojih interesov in programov ter

identitete v javnih obćilih. Dokument je očitno že sestavina te konfrontacije; vendar je lahko produktiven le, če bo izražal interese baze, tradicionalnih korenin, pa seveda interese vsega slovenskega ljudstva – v realnih pogojih in možnostih jugoslovanske konfliktne stvarnosti. Če mu ne bo uspela politična uveljavitev v Sloveniji in v Jugoslaviji, bo ostal le »sen« neke generacije, ki je iskreno želela uresničiti novo demokracijo in novi obraz socializma. V tem smislu sta obe prolegomeni (Kučanova in Ribičičeva) povsem jasni, inovativni in bude nado v družbeno renesanso. Dokument zato lahko v celoti pravično presojamo le v luči novih humanističnih trendov svetovnega socializma.

DRAGO ZAJC

## Paradoks v zvezi s samoupravljanjem

Če se politični programi v družbah političnega pluralizma razlikujejo tako po svojih vsebinah kot tudi po usmerjenosti k različnim ciljnim skupinam, je zanje hkrati značilno, da so usmerjeni predvsem v sedanost ali kvečjemu v neposredno dosegljivo prihodnost; da ne obljublajo ničesar, za kar bi se morali ljudje v sedanjem svojem življenju žrtvovati ali pretirano odpovedovati – vsaj v mirnih razmerah ne. Skušajo torej čimbolj racionalno odgovarjati na ista konkretna vprašanja in ponuditi uresničljive rešitve. V tem smislu se vsaj v svojih programskih izhodiščih ujemajo vsi politični programi na Slovenskem, čeprav gre seveda tudi za globoke razlike v ocenjevanju preteklosti in zlasti v razumevanju posameznih pojmov, ko govorijo v približevanju k podobnim ciljem. Zveza komunistov Slovenije je s svojim programom dokončno priznala, da je treba najprej iz ideoloških oblakov sestopiti na zemljo – ta pristanek pa je tako »trd«, da sama govori o paradoksih v svojem dokumentu, s katerim se odpoveduje izključujočemu svetovno nazorskemu prepričanju, diktaturi proletariata kot podaljševanju državljanske vojne ter končno demokratičnemu centralizmu kot obliki militarizacije lastnega političnega gibanja. Očitno je, da tudi najslajše teoretske sanje o osvoboditvi človeka, socializaciji »kapitalistične« ekonomije ter o možnosti graditve »izvirnega« socializma, ne smejo odmisлити opozorila o izvirnem grehu vsake oblasti, ki je v možnosti njenega neomejenega kopičenja.

Te v dokumentu ZK vsebovane paradokse lahko pojmujeemo kot produktivne, in videti je, da so prav ti prispevali k realnejšemu ovrednotenju stanja in razmer na celi vrsti področij ter k oblikovanju konkretnjših rešitev, ki so možne v nekih bolj ali manj kratkoročnih časovnih obdobjih. Očitno je, da skuša tudi ZKS s tem na nov način mobilizirati članstvo, ki se je dolgo časa moralo boriti za neoprijemljive in utopične, predvsem za dolgoročne družbene cilje, v praksi pa je bilo praviloma primorano delovati povsem drugače, namreč v skladu z docela življenjskimi, kratkoročnimi interesi. Prav tako je jasno, da se ZK ne opredeljuje več do delavskega razreda kot edine ciljne skupine, ampak je zasnovala novo sintagmo o lastnikih dela, znanja in – kapitala. To je seveda logična posledica odpovedi vodilne vloge v družbi, vendar pa se v zvezi s tem pojavlja nek drugačen paradoks: ZKS se v Programskem dokumentu očitno ni zmogla opredeliti do samoupravljanja, ki ga

je pojmovala kot integralen sistem in se mu je odpovedala šele nedavno z lakoničnimi izjavami, da je zatajil in da je končan. Namesto tega se v dokumentu posebej ukvarja z atraktivnejšo temo – s pluralizmom lastnin, konkurenco, samostojnostjo trga in kvaliteto življenja... Tako kot se je v dosedanjem glorificiranju samoupravljanja izražalo globoko nepoznavanje in mešanje temeljnih pojmov neposredne demokracije in funkcionalnega predstavljanja interesov, tako se zdaj pričakuje, da se bodo s preoblikovanjem družbene lastnine avtomatično spremenili načini upravljanja; vendar se samoupravljanje konec koncev še vedno pojmuje v utopičnih oblikah, ki so bile nekoč v gospodarstvo vpeljane od zgoraj in je moralo prav zaradi tega postati »združeno delo«. Ideje samoupravljanja pa imajo v sodobnih modernih in razvitih družbah povsem drugačen civilizacijski pomen, razvijajo se namreč od spodaj kot izraz samoorganiziranja civilne družbe.

V tem smislu se samo-upravljanje pojavlja kot odraz pravic in opredelitev posameznika ter kot podlaga avtonomije posameznih funkcionalnih področij, pa tudi posameznih profesionalnih, nacionalnih, verskih in drugih interesnih skupin. Je torej sestavni del avtonomije civilne družbe, saj varuje njene posamezne dele pred preveč obvezujočimi normami organiziranja in obnašanja ljudi, pred posegi hierarhično organiziranega birokratskega aparata in celo pred intervencijami mehanizmov družbene represije. Takšno »civilno« samo-upravljanje ni v nobeni zvezi z dosedanjim konceptom samoupravljanja kot oblike diktature proletariata, niti ni v nasprotju s svobodo političnega pluralizma v kakršnikoli obliki, ampak predstavlja enako avtentično obliko samoorganiziranja v smislu varovanja tako tradicionalnih kot modernih vrednot. Takšno samo-upravljanje je običajno rezultat dolgotrajnega razvoja in se navezuje na politično kulturo ter izkušnje političnih in ekonomskih bojev za samostojnost posameznega ljudstva.

Politična kultura in tradicija, zakonodaja in družbena praksa povsod ločijo dve temeljni obliki samo-upravljanja, ki sta prilagojeni posameznim področjem. Prvo predstavljajo različne vrste ekonomske ali industrijske demokracije (od soodločanja do neposrednega, avtonomnega odločanja delavcev na ravni proizvodnih in drugih organizacij). Druga oblika je klasična teritorialna samouprava, ki ohranja v večini razvitih industrijskih držav avtentične elemente ljudske skupnosti; tako pojmovana samouprava je temeljna institucija demokracije. Ne drži torej podmena, da se v »kapitalističnih« političnih sistemih centralni oblastni organi nujno krepijo, lokalni organi pa izgubljajo samostojnost – prav nasprotno, lokalna občinska samouprava dobiva nov zagon.

Različne kombinacije teh oblik se bodo pojavljale in uveljavljale tudi pri nas, v kolikor se bomo otresli mnogoterih ideoloških predsodkov. Skladno z redefiniranjem vloge občine bodo lahko te zaživele kot instrument lokalne samouprave. Novemu samoupravljanju v podjetjih naj bi dal zagon dober sistem upravljanja ter visoka profesionalnost menagerjev.

Revitalizacija civilne družbe se torej nakazuje tudi skoz oživljanje avtonomnih oblik organiziranja in upravljanja na vseh različnih področjih – in za prehod v Evropo bo pač treba spoznati tudi njihovo vrednost; pri tem lahko očistimo prahu nekatere stare avtentične (predrevolucionarne) oblike samoorganiziranja na Slovenskem, kot so npr. kmečke in druge zadruge. Nikakršen paradoks ne bi bil, če bi temu iskanju dali večji poudarek v kakšnem drugem konkurenčnem političnem programu.